

Indholdsfortegnelse

Kristina Elofsson og Peter Ramsing:	
Redaktionelt	2
Sidse Arnfred:	
Omsorg i kognitiv supervision	4
Michael Münchow:	
Koinonia, etik og en nordlig matrix. Et interdisciplinært bidrag til en begrebsbestemmelse af gruppen som socialt fællesskab	20
Marit Råbu:	
Kvalitativ psykoterapiforskning	32

Bog anmeldelser

Line Indrevoll Stänicke: <i>Underteksten – Psykoanalytisk terapi i praksis</i> Siri Erika Gullestad og Bjørn Killingmo	46
Hanne Larsson: <i>Tværfaglig supervision. Centrale teorier og anvendelsesområder</i> Preben Bertelsen, Claus Haugaard Jacobsen og Nicole K. Rosenberg	48
Peter Ramsing: <i>Psykoterapeutisk praksis på psykodynamisk grundlag</i> Claus Haugaard Jacobsen og Karen Vibeke Mortensen	53

Table of contents

Sidse Arnfred	
Caring for the Beginner Trainee in Cognitive Therapy Supervision	4
Michael Münchow	
Koinonia, Ethics and a Nordic Matrix. An Interdisciplinary Contribution to a Conceptual Clarification of the Group as a Social Community	20
Marit Råbu	
Qualitative Approaches to the Exploration of Psychotherapy Processes; Methodological Challenges, Dilemmas and Possibilities	32

Redaktionelt

Du sidder nu med det første nummer af Matrix i 2014, og vi har lidt forskelligt at byde på i dette nummer. Der er en artikel og to fag-essays samt tre boganmeldelser.

I den første artikel af Sidse Arnfred *Omsorg for nybegyndersuperviseren i kognitiv terapiovervågning* diskuterer forfatteren en hypotese om, at superviseren synes at have mere brug for omsorg i supervisionen end patienter/klienter har i terapien. Arnfred finder fire centrale områder i supervisionen, der er væsentlige i forhold til denne hypotese: superviserens præstationsangst og indlæring, superviserens selvfølelse og udvikling, supervisors magt og endelig ansvaret for patienten. Den tilgængelige litteratur gennemgås, og på den måde gives en oversigt over litteraturen, dækkende disse aspekter af supervisionen. Arnfred uddyber sin hypotese og diskuterer den i forhold til både klinisk erfaring og viden fra litteraturen. Det er en interessant og inspirerende artikel for alle, der udøver supervision ikke kun i kognitiv terapi.

Herefter følger det første fageessay af Michael Münchow: *Koinonia, etik og en nordlig matrix. Et interdisciplinært bidrag til en begrebsbestemmelse af gruppen som et socialt fællesskab.*

Koinonia betyder fællesskab og blev introduceret af den britiske gruppeanalytiker Pat de Maré. Begrebet er blevet brugt til at belyse de særlige dynamikker, der gør sig gældende i mellemstore (median) grupper. Münchow trækker både på sprogvidenskab, filosofi, sociologi og teologi i sin gennemgang af begrebet og dets betydning i en nordisk kontekst med refleksion over forestillingen om en nordlig matrix. Et citat fra slutningen: "Sammenfattende kan man sige, at en genlæsning af et så tilsyneladende esoterisk begreb som *koinonia* rent faktisk kan bidrage til at nuancere blikket for mellemmenneskelige processer – ikke blot i en terapeutisk setting, men også politisk." Det er tankevækkende læsning med en styrke i kompetent anvendelse af forskellige videnskabsfelter.

Det andet fageessay af Marit Råbu *Kvalitative tilnærminger i utforskning af psykoterapiprocesser: metodiske udfordringer, dilemmaer og muligheder* diskuterer dilemmaer og udfordringer i (den kvalitative) forskningsproces. Råbu gennemgår

både metodologiske udfordringer og metodiske muligheder, herunder de muligheder, der er ved at kombinere kvantitative og kvalitative metoder i forskningen. Vigtigheden af forskerens refleksionsproces og at forskningen er meningsgæbende fremhæves. Råbu skriver: "Når vi i kvalitative tilnærminger til psykoterapiforskning beskriver og fortolker psykoterapi som en dialogisk og samskapt praksis mellem mennesker som søger mening i et socialt felt som er grunnleggende tvetydig, kan det bringe en type refleksjon som kan holde muligheten åpen for flere forståelser av hva som er god praksis. Denne typen forskning bygger ikke opp under de trangeste og mest entydige definisjonene av hva som er evidensbasert praksis." Råbu kommer omkring nogle helt centrale problemstillinger i diskussionen af, hvad psykoterapiprocessen indeholder og hvordan vi meningsfuldt kan forske i den. Råbu beskæftiger sig således med komplicerede spørgsmål, der ikke har enkle svar.

Til slut er der anmeldelser af følgende bøger: Siri Erika Gullestad og Bjørn Killingmo: *Underteksten – Psychoanalytisk terapi i praksis* anmeldt af Line Stänicke; Preben Bertelsen, Claus Hausgaard Jacobsen og Nicole Rosenberg (/red.) *Tværfaglig supervision. Centrale teorier og anvendelsesområder* anmeldt af Hanne Larsen og Claus Haugaard Jacobsen & Karen Vibeke Mortensen *Psykodynamisk praksis på psykodynamisk grundlag* anmeldt af Peter Ramsing.

Sist men inte minst så får vi nämna att vi fått en ny redaktör i Matrix, Maria Anter från Stockholm som träder in efter Göran Ahlin som tyvärr valt att avgå som redaktör, vilket vi beklagar.

I stället får vi glädjas åt att arbeta tillsammans med Maria Anter som är socio-nom och leg psykoterapeut med inriktning mot grupp. Maria arbetar vid Beroendecentrum i Stockholm, både med individuella psykoterapier och i gruppsykoterapier. Hon har även en privat verksamhet där hon erbjuder handledning och undervisning i psykoterapi. Sedan en tid tillbaka deltar hon även i en forskningsstudie som rör mentaliseringsbaserad psykoterapi.

God læselyst
Kristina Elofsson og Peter Ramsing

Omsorg i kognitiv supervision

Matrix, 2014; 1, 4-18

Sidse Arnfred

Med særlig tanke på nybegynder-superviseren i psykiatrien indkredses fire væsentlige aspekter i kognitiv terapisupervision, der har betydning for den oplevede omsorg og superviserens udbytte af supervisionen:

1. Superviserens præstationsangst og indlæring. 2. Superviserens selvfølelse og udvikling. 3. Superviserens magt. 4. Ansvar for patienten. Tilgængelig litteratur gennemgås, og noter gives i en tabel, der anskueliggør feltets vægtning af de fire temaer. Superviserer synes at have mere brug for omsorg end patienter/klienter. I den kliniske hverdag med den beskedne organisation, der er af kognitive supervisorer og superviseringsprocedurer, udgør forholdet mellem supervision og egnethedsevaluering en særlig vanskelighed.

Ved regionale psykiatriske hospitaler og klinikker i Københavnsområdet, ligesom flere andre steder i Norden, er der nu indført kognitiv adfærdsterapi som den foretrukne terapiretning til behandling af psykiatriske patienter. Det er et krav under uddannelsen til speciallæge i psykiatri i Danmark, at man sideløbende med det kliniske arbejde gennemfører kognitiv adfærdsterapi i form af 1:1 individuel supervision, udført af specialister i kognitiv terapi. Ofte søger psykologer, der ønsker speciallægeuddannelsen i psykoterapi i psykiatrisk regi, også den kognitive referenceretning.

I dansk psykiatri varetages således en væsentlig del af basisuddannelsen i kognitiv adfærdsterapi for både læger og psykologer som individuel terapi og individuel supervision integreret med det kliniske arbejde. Supervisor, der har en speciallægeuddannelse i kognitiv terapi og evt. en supervisoruddannelse, vil ofte arbejde på samme sted som superviseren. I psykiatrien har vi således unge, uerfarne læger, der skal gennemføre terapi- og superviseringsforløb, samti-

Sidse M.H. Arnfred, dr.med., PhD, konstitueret forskningsoverlæge, ekstern lektor i psykiatri ved Københavns Universitet, Psykiatrisk Center Ballerup, Maglevænget 2, 2750 Ballerup, DANMARK, E-mail: Sidse.Arnfred@regionh.dk, mobil: 24 22 70 45

dig med at de skal lære rigtigt mange andre psykiatri-specifikke færdigheder og passe aften- og nattevagter i en presset psykiatrisk hverdag. Hvis de ikke gennemfører terapiforløbene, kommer de ikke videre i uddannelsen, og på sigt må de forlade psykiatrien. Nogle har så svært ved at få det til at hænge sammen i hverdagen, at de må lægge ekstra halve år til deres uddannelsesforløb for at nå psykoterapiuddannelsesdelen. Som psykiater og supervisor, der arbejder i dette felt, ser jeg et problem i, at supervisanderne dels er afhængige af deres supervisor for at få dennes underskrift, dels ikke af egen drift har valgt den psykoterapeutiske uddannelse eller den kognitive referenceramme. Som jeg ser det, har denne cocktail af afhængighed og nødvendighed en afgørende betydning for udførelsen af supervision over for netop gruppen af nybegyndersupervisander. Og på grund af den afhængighed og nødvendighed er det desto vigtigere at have omsorg for supervisanden, idet afhængighed og nødvendighed giver enhver uforsigtig hårdhed eller afvisning en stærk resonans i supervisandens professionelle identitet. I almindelighed nævnes genstandsfeltet ellers som den vigtigste forskel mellem terapi og supervision. Genstandsfeltet for kognitiv terapysupervision er at understøtte udviklingen af supervisandens kompetencer inden for kognitiv terapi. Men da det også omfatter terapeut/klient-relationen, vil supervisionen også kunne inddrage supervisandens eventuelle relationelle problemer. Samtidig kan selve indlæringsprocessen gøre andre aspekter af supervisandens personlighed synlige i relationen til supervisor. Af den grund pointeres også ofte lighederne mellem supervision og terapi, idet det ofte er nødvendigt at arbejde med personlighedsmæssige temaer på trods af et, i udgangspunktet, emneafgrænset genstandsfelt. Supervisor vil ofte veksle mellem en undervisende og en mere terapeutisk eksplorerende stil, og det er især, når supervisor bevæger sig tæt ind i sidstnævnte, at det er vigtigt at være opmærksom på den faldgrube, der kan forekomme i terapi, men skønnes at forekomme langt hyppigere i supervision: At supervisor ikke tænker på, at supervisorrollen ikke er entydigt defineret som én, der har supervisandens ve og vel i centrum, og at supervisanden med rette kan se supervisor som magtthaver. Det er min påstand, at vi som supervisorer skal være mere eksplicit omsorgsfulde over for supervisander, end vi er i terapiforløb, for at modvirke den negative effekt af afhængighed og nødvendighed. Samlet set er det min hypotese, at supervision og terapi adskiller sig væsentligt fra hinanden på flere punkter, der gør omsorg eller "the safe-base" (Newman 1998) til et endnu vigtigere opmærksomhedspunkt ved supervision end ved terapi. Jeg har også en hypotese om, at supervisandens *oplevelse* af omsorg er vigtig, ikke kun fordi det får betydning for indlæringen af alt andet stof, men også fordi modelind-

læringen af selve det at være omsorgsfuld i terapisituationen ellers kan blive skadet. Som udgangspunkt ser jeg fire aspekter ved supervision, der har betydning for udøvelsen og oplevelsen af omsorg: 1. Supervisanden er nervøs ved at være nybegynder/til eksamen. 2. Supervisanden bringer personligt materiale frem i en arbejdsituation. 3. Supervisor har magt over supervisanden. 4. Supervisor har ansvar for klienten/terapiforløbet. Formålet med denne sammenfatning er at se nærmere på disse fire aspekter ved supervision i forhold til udøvet og oplevet omsorg.

Omsorg

At give omsorg (care) har mange betydninger, så som at håndtere med forsigtighed og omtanke, at behandle eller sørge for, at være opmærksom på, at beskytte, at være ansvarlig for, at holde i god stand og at holde af. I min forståelse er det i supervisionen at møde supervisanden med opmærksomhed og velvilje og påtage sig et ansvar for supervisandens læring og udvikling. I litteraturen om kognitiv supervision bruges udtrykket omsorg for supervisanden kun få gange, men mange steder i den nyere litteratur beskrives den optimale tilgang til supervisanden som præget af varme, interesse, opmærksomhed og en ikke-dømmende attitude, hvilket må siges at være tæt på en omsorgsfuld tilgang. Liese og Alford (Liese and Alford 1998) nævner dog eksplicit omsorg (care) som en forudsætning for, at supervisanden har det behageligt under supervisionen.

Omsorg udgør en del af det, der også kaldes den empatiske tilgang til klient eller supervisand, og omsorg nævnes da også ofte sidestillet med empati og varme (Liese and Alford 1998). Omsorg beskrives ofte som indeholdende elementer af sympati og et ønske om at lette andre for lidelse, hvilket så kan praktiseres med større eller mindre held. Validering, der er så vigtig i dialektisk adfærdsterapi, beskrives som en kombination af omsorg og empati (Thwaites and Bennett-Levy 2007). Som en del af den empatiske tilgang, villighed til at hjælpe, nysgerrighed og interesse, er omsorg en nødvendighed for den terapeutiske alliance og dermed samarbejdsrelationen (Lombardo, Milne et al. 2009).

En større forståelse af den empati, der indgår i omsorgsbegrebet, kan man få af figur 1, hvor supervisors (eller terapeuts) empatiske system er underinddelt, så det består af fire elementer (Thwaites and Bennett-Levy 2007). Den perceptuelle kompetence er nødvendig for at kunne læse supervisanden rigtigt, og de kommunikative evner er nødvendige for kunne bibringe supervisanden følel-

sen af omsorg. Tilgangen, supervisors attitude, handler især om graden af venlighed og velvillighed. Det er den faktor, der i særlig grad kan blive påvirket af supervisor/supervisand-relationens modsætninger og af supervisors karakterologiske træk. Den empatiske refleksion er den evne, der bedst kan trænes og forbedres (Thwaites and Bennett-Levy 2007). Det empatiske system skulle altså gerne være mindst lige så fint tunet under en supervision som under en terapi.

Metode

Den relevante litteratur gennemgås efter søgning via Det Kongelige Biblioteks fællessøgning med søgeordene: Kognitiv terapi (cognitive behavior therapy; cognitive therapy); supervision (supervision; training). På titelniveau filtreres søgningen derefter ud fra, om der i artiklerne var berørt emner som supervisandens følelser eller oplevelser ved supervision eller supervisor/supervisand-relationen. Yderligere beskæring af artikelantallet skete på resuméniveau og i nogle tilfælde også ved gennemlæsning af hele artiklen. Der var, især ældre, artikler, der blev fundet via søgningen, men som ikke blev inddraget pga. manglende tilgængelighed. På baggrund af den første gennemlæsning blev de fire ovennævnte aspekter af supervisorsforholdet tematiserede som særlig væsentlige, og de blev brugt ved den efterfølgende strukturering af udsagn (ej citater) fra de gennemlæste arbejder. De fire temaer blev opsat i tabelform for derefter at kunne belyses og diskuteres.

Resultater

Efter at udsagnene var sat i tabel (Tabel 1) og betragtet, blev temaerne let omformulerede. Temaerne "Præstationsangst og indlæring" og "Supervisandens udvikling" var i meget højere grad belyst end temaerne "Supervisor indflydelse" og "Ansvaret for patienten". Nedenfor bliver temaerne kortfattet gennemgået. Vægtningen af temaerne var uensartet, og især fremstår de etiske aspekter af magtforholdet mellem supervisor og supervisand og dette forholds betydning for kvaliteten af supervisionen mindre godt belyst.

Præstationsangst og indlæring

Det, at supervisanden skal fremlægge og fremvise sit terapiarbejde for en bedømmende ekspert, er angstprovokerende. Det gælder især videofremvisninger, der kan opleves pinlige, og rollespil under supervisionen (Padesky 1996;

Lombardo, Milne et al. 2009). Samtidig er det en naturlig del af indlæringen, når man er på kanten af sin kunnen (Vygotskys' Zone of Proximal Development), at være usikker og nervøs. Mens en smule nervøsitet næppe skader, så vil større usikkerhed kompromittere indlæringen (Lombardo, Milne et al. 2009), og derfor er det nødvendigt med "scaffolding", dvs. at sætte et støttende stillads bestående af omsorg og feedback op omkring supervisanden, indtil selvsikkerheden er vokset (James and Allen 2004). Selve det at tolerere usikkerheden med støtte, er også en vigtig del af læringen, fordi undgåelse af negative følelser mindsker indlæringen, og fordi undgåelsesadfærd er et centralt tema i kognitiv terapi (Friedberg 2010). Normalisering, evt. med selvafsløring fra supervisors side, og validering kan hjælpe på angsten (Bennett-Levy and Thwaites 1997), og en skriftlig målsætning, hvori arbejdet med supervisandens præstationsangst gøres eksplicit, kan være beroligende (Friedberg 2010). Samtidig kan en skriftlig målsætning være med til at definere kompetenceni-veauet realistisk (Friedberg 2010).

Supervisandudvikling

Ud over de tekniske færdigheder, som supervisanden skal opøve under supervisionen, vil der også være en udviklingsproces frem imod en terapeuttilgang og identitet. Det indebærer en understøttelse og fremdyrkning af selvrefleksion i en atmosfære af tryghed og omsorg, der sammenlignes med en forældre-rolle (Friedberg and Taylor 1994; Bennett-Levy 2006; Milne 2009; Niemi and Tiuraniemi 2010). Også i denne proces opstår der negative følelser af utilstrækkelighed, forvirring og inkompetence, der kræver støtte (Lombardo, Milne et al. 2009). Supervisanden vil dække over evt. relationelle vanskeligheder, hvis ikke der er tilstrækkelig tryghed i supervisor/supervisand-relationen (Bennett-Levy and Thwaites 1997). Ligeledes kan det blive nødvendigt med et kortere, indsigtsgivende arbejde med supervisanden, hvis supervisandens egne basale antagelser lægger hindringer i vejen for terapien. Supervisors selvafsløring kan, også her, være støttende og normaliserende. Sommetider kan egenterapi anbefales (Greenwald and Young 1998). Oplevelsesorienteret supervision (rollespil) kan nemt få karakter af terapi, og det er dermed mere effektivt til identitetsudvikling, men det kræver også meget empati og relationel tryghed (Saf-ran and Muran 2001; Bennett-Levy 2006; Reiser and Milne 2011). For at øge trygheden, når supervisandens egne problemer er i spil, kan det anbefales, at supervisionen starter med en forhandling og kontrakt for grænser og tavsheds-pligt (Bennett-Levy and Beedie 2007).

Supervisors magt

Supervisorer vil altid være i en magtposition, der både skyldes deres ekspertise, supervisandens identifikation med dem og deres organisatoriske rang, hvor de ofte også er bedømmere af supervisanden og dem, der indstiller til godkendelse af obligatoriske uddannelsesforløb (Thomas 2010). Denne magt kan misbruges ved grænseoverskridende handlinger og ved sammenblanding af roller (ledelse/klinisk rådgivning/terapisupervision) (Friedberg and Taylor 1994; Thomas 2010). Supervisorer bør selvfølgelig ikke misbruge den magt, men i stedet håndtere den professionelt (Newman 1998), især da supervisanden i mange sammenhænge kan have svært ved at afslutte et supervisorsforløb og vælge en anden supervisor (på grund af begrænset udvalg af supervisorer eller obligatoriske forløb). Risikoen er også arbejdsmæssige sanktioner (begrænsede muligheder for at arbejde terapeutisk) (Newman 1998). Muligvis af samme grund fortæller supervisander sjældent om deres negative supervisorsoplevelser (Milne 2009). Supervisor har pligt til at afbryde et supervisorsforløb, der ikke fungerer, netop fordi supervisanden dårligt kan gøre det, og fordi det giver mulighed for et nyt forløb, der kan fungere bedre, i stedet for at processen ender med demotivering eller egentlig underkendelse af supervisanden (Milne 2009). Supervisor har også ansvar over for "faget" – altså for at sørge for, at kun kvalificerede personer bliver kognitive terapeuter (Thomas 2010) – og skal også derfor turde sige fra. Netop fordi supervisandens arbejdsmæssige position kan være truet, bør der være opsat en kontrakt, også omhandlende afslutningsmuligheder, og et informeret samtykke om, hvad supervisor må viderebringe til organisation eller ledelse (Thomas 2010). En kontrakt kan også danne afsæt for en diskussion af magtforholdet, der måske kan nedbringe den mistillid eller utryghed, som supervisanden måtte have (Rosenbaum and Ronen 1998).

Ansaret for patienten

Det pointeres ofte, at supervisors førsteprioritet i supervisionen er behandlingen af patienten/klienten (Thomas 2010), og at supervisor må påtage sig ansvaret for, at patienten er rigtigt diagnosticeret og behandlet (Newman 2010). Supervisandens læring og udvikling kommer kun som andenprioritet (Thomas 2010). Ofte skifter fokus under en supervision mellem patient/klient og supervisand (og relationen imellem dem) på en behovsstyret måde (Rosenbaum and Ronen 1998), og supervisor skal være meget opmærksom på ikke at have fokus på patienten for i virkeligheden at undgå at arbejde med (en vanskelig) supervisanden (Newman 1998). Når patienten er i fokus, er der også ri-

siko for, at supervisor taber det relationelle i supervisionen og i stedet bliver direktiv og invaliderende (Townend 2008).

Andre aspekter

Der blev også nævnt aspekter ved omsorg for supervisanden, der ikke kunne indplaceres under de fire temaer. Der beskrives fx omsorgssvigt på baggrund af supervisors personlighedsmæssige konstruktion, følelsesmæssige udbrændthed eller manglende engagement (Bennett-Levy and Thwaites 1997; Liese and Beck 1997; Newman 1998). Det kan være svært at sikre, at supervisorerne er gode nok, fordi der ikke har været velbeskrevne kriterier for supervisorkompetencer og heller ikke klare effektmål at holde supervisorerne op imod. Sidstnævnte kommer dog i form af rating scales mere og mere frem. Endelig har der ikke tidligere været tradition for, at supervisor får undervisning eller egensupervision (Reiser and Milne 2011). I Danmark er der dog et formaliseret, kort uddannelsesprogram for supervisorer, men supervision af basisuddannelsen for speciallæger kan varetages, blot man er specialist i kognitiv terapi.

Der beskrives også vanskeligheder, der opstår, fordi grænserne for supervisor/supervisand-udenomsrelationer er mere flydende end terapeut/klient-forholdet: Det er tilladt med kollegialt fællesskab, andre fx forskningsmæssige samarbejder og udvikling til andre relationer så som venskab og parforhold (Newman 1998). Et gennemgående problem, nævnt i den lidt ældre litteratur, er de vanskeligheder, kognitive supervisorer har med supervisander, hvis basale psykoterapeutiske referenceramme ikke er kognitiv. Det anbefales at tackle problemstillingen med sokratisk dialog (Rosenbaum and Ronen 1998).

Diskussion

Samlet set er der altså mange aspekter af supervisionssituationen, der kræver mere omsorg end den terapeutiske situation. Det drejer sig om supervisandens præstationsangst, den forventede selvafsløring fra supervisanden, trods et ofte udtalt magtforhold mellem supervisor og supervisand, og supervisors og supervisands fælles bekymring for patienten. Hertil kommer de personlighedsmæssige træk hos supervisor, der måske er mindre professionelt modificerede i supervision end i terapi.

Terapiklienter kan ofte føle, at de skal leve op til terapeutens forventninger, og de kan også have mistillid over for om det, de siger, bliver brugt i mod dem. Det vil ofte være arbejdsplaner, der er gode afsæt for terapi og opbygning af

en sund alliance, og i de fleste tilfælde vil klienten kunne beroliges med, at bekymringen er overdreven. I supervisionen derimod er der et reelt pres på supervisanden for at gå til kanten af sin kunnen (James and Allen 2004) og et reelt krav om, ikke nødvendigvis en fantastisk præstation, men en fremvisning af indsatsen (Friedberg and Taylor 1994; Liese and Alford 1998; Pretorius 2006). Samtidig med at supervisanden gerne skal afsløre sine personlige, terapirelevante vanskeligheder, (Bennett-Levy 2006; Milne 2009; Niemi and Tiuraniemi 2010), ved han/hun, at der foregår en bedømmelse af vanskelighedernes omfang, både i forhold til den enkelte klient og til faget (Newman 2010). Sidstnævnte gør, at supervisor, i modsætning til terapeuten, ikke hele tiden har supervisandens ve og vel som sit primære fokus (Thomas 2010).

I et psykiatrisk ambulatorium kan der nok være visse ligheder mellem terapi og supervision. Også her har patienten ofte ikke så mange valgmuligheder i forhold til at skifte terapeut, og der er reelle magtforhold i spil, fx i forbindelse med udfærdigelse af erklæringer. Men hvis man sammenligner supervisionsforholdet med et selvbetalende terapiforløb, er der stor forskel i frihedsgraderne. Supervisanden er i det psykiatriske behandlingssystem afhængig af supervisors bedømmelse og udtalelser og også ofte ufri i forhold til at skifte supervisor (Newman 1998).

I overensstemmelse med min første hypotese viser denne gennemgang, at nybegynder-supervisanden er i en særlig sårbar situation, som supervisor skal være opmærksom på og imødegå med en meget høj grad af omsorg. Omsorgen skal, jf. almindelig kognitiv metode, gerne gøres tydelig og eksplicit ved empatisk at italesætte de særlige supervisionsspecifikke reaktioner, når de dukker op (Padesky 1996; Newman 1998; Rosenbaum and Ronen 1998; Safran and Muran 2000; Safran and Muran 2001), men også ved at beskrive supervisionens rammer klart og på forhånd lancere vanskelighederne for at tage brodden af dem. Som nævnt ovenfor anbefales ofte skriftlige kontrakter (Bennett-Levy and Thwaites 1997; Friedberg 2010; Thomas 2010), der jo primært har deres funktion den dag, noget går noget galt i supervisor/supervisand-relationen.

Det kunne tænkes, at det øger trygheden for supervisanden, når det særlige ved supervision i modsætning til terapi bliver formuleret tydeligt, som ovenfor anbefalet, og at supervisor også bliver mere omsorgsfuld. Desværre kan det også tænkes at føre til, at supervisanden bliver meget opmærksom på de bedømmende processer, der også foregår, sådan at supervisandens indlæg ender med at blive overfladiske eller endda får karakter af en optræden. Derved kommer supervisionen endnu længere væk fra den terapeutiske situation, som den trods alt skulle ligne (Padesky 1996).

Min hypotese om, at supervisandens *oplevelse* af omsorg er vigtig, fordi den får betydning for indlæringen af alt det andet stof, er også klart bekræftet med det store fokus, der har været i litteraturen på effekten af præstationsangst. Min idé om, at modelindlæringen af selve det at være omsorgsfuld i terapisituationen kunne blive skadet, nævnes ikke i litteraturen. Måske skyldes det, at supervisorer i kognitiv terapi tidligere ofte var nogen, der havde erfaring med terapi og supervision inden for andre terapeutiske retninger, men sådan er det ikke længere. Min bekymring er, at supervision, især inden for det kognitive, hvor der er så stor fokus på mål og resultater, på trods af en omsorgsfuld supervisor, fjerner sig så langt fra terapi, at supervisorerne faktisk ikke kender oplevelsen af at være i terapi og den "safe-base" (Newman 1998), som terapirummet har. Kan supervisanden så bibringe sin patient/klient den oplevelse? I flere nordiske lande (Danmark, Sverige og Norge) er der ikke krav om egenerapi som en del af terapikravene for at blive speciallæge i psykiatri, og selv under specialstudiet for at blive kognitiv terapeut er der ikke krav om egenerapi, men kun om feedback på egen stil. Selv i et foregangsland som England er der ikke krav om egenerapi for at få autorisation som kognitiv terapeut (<http://www.babcp.com/files/Minimum-Training-Standards-V6-0413.pdf>). Uddannelsen i England er ellers omfattende, fire-årig, og der er fokus via videosupervision af terapiforløb på supervisandens relationelle kompetencer. Det nævnes ofte, at det er vigtigt, at terapeuten har en god evne til at reflektere over sig selv, og at det kan være godt med supplerende egenerapi (Greenwald and Young 1998; Wills 2008), men måske var det en idé at indføre krav om egenerapi, også for kognitive terapeuter? Aktuelt er det under overvejelse i Sverige (<http://www.cbti.se/index.php?page=annons&choice=view&kid=131>).

I de fleste tilfælde lykkes det forhåbentlig at få bearbejdet præstationsangst, selvusikkerhed og afhængighed med den støtte og empati, der gør, at supervisionen bliver en positiv udviklingsproces for supervisanden (Milne 2009). Men der er også ydre faktorer, især i den psykiatriske, kliniske hverdag, der kunne være genstand for omsorg og omtanke. Fx kunne vi støtte bedre op om uddannelseslægerne med ordentlig undervisning, før supervisionen starter, og faste rammer for terapier og supervision, friholdt fra det kliniske hverdagspres. Det synes også rimeligt, at både supervisor og supervisand/læge skal kunne koncentrere sig om assessment og terapi og ikke diverse medicinske eller socialpsykiatriske opgaver. Vi kunne undgå, at supervisor har for mange "kasketter på" (Friedberg and Taylor 1994) ved at udveksle supervisorer på tværs af enheder og øge valgmulighederne blandt supervisorerne ved at opbygge en gennemsigtig organisation for terapiuddannelserne. Muligheden for en tilgang af patienter med simple lidelser

til uddannelsesformål kunne også prioriteres højere, helt oppe på direktionsniveau. Med det aktuelle niveau for ikke-psykotiske lidelser, der behandles i regionspsykiatrien, er en ukompliceret patient jo en sjælden fugl.

Hvis der desuden forelå en procedurebeskrivelse for håndteringen af supervisorand, hvor supervisor er usikker om egnetheden, kunne det skabe tryghed for både supervisand og supervisor (Newman 1998; Wills 2008). Det synes rimeligt, at det omfattede en form for advarsel og et "second opinion"-supervisionsforløb.

Risikoen ved ikke at have tilstrækkelig omsorg både på strukturelt niveau og i den enkelte supervision synes tydelig: Vi får terapeuter, der går overfladisk gennem uddannelsen, de bliver dårligere terapeuter, og klienter/patienter ender med at få en dårlig behandling, der ikke virker (Milne 2009; Thomas 2010).

Alt i alt er der mindst fire aspekter af kognitiv supervision, der gør den ekstra belastende: Præstationsangst, selvføreløring, magtforhold og mangelfuld klinisk organisation gør, at jeg foreslår, at man i situationen er ekstra omsorgsfuld over for nybegynder-supervisorandene, og at man forsøger at påvirke de organisationsstrukturer, der kunne øge supervisionstrygheden. Det bør i talsættes, hvor grænsen går, ikke kun mellem terapi og supervision, men også mellem supervision og egnethedsevaluering, for at indramme "the safe-base" på den mest konstruktive måde for indlæring og selvrefleksion.

Referencer

- Bennett-Levy, J. (2006). Therapist Skills: A Cognitive Model of their Acquisition and Refinement. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 34, 57-78.
- Bennett-Levy, J. and A. Beedie (2007). The Ups and Downs of Cognitive Therapy Training: What Happens to Trainees' Perception of their Competence During a Cognitive Therapy Training Course. , 35, 61-75.
- Bennett-Levy, J., F. McManus, et al. (2009). Acquiring and Refining CBT Skills and Competencies: Which Training Methods are Perceived to be Most Effective? *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 37, 571-583.
- Bennett-Levy, J. and R. Thwaites (1997). *Self and self-reflection in the therapeutic relationship*. *Handbook of psychotherapy supervision*. C. E. Watkins. New York, Wiley: xviii (651).
- Friedberg, R. D. (2010). Training Psychiatrists in Cognitive Behavioral Psychotherapy: Current Status and Horizons. *Current Psychiatry Reviews*, 6, 159-170.
- Friedberg, R. D. and L. A. Taylor (1994). Perspectives on Supervision in Cognitive Therapy. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive Therapy*, 12(3), 147-161.
- Greenwald, M. and J. Young (1998). Schema-Focused Therapy: An Integrative Approach to Psychotherapy Supervision. *Journal of Cognitive Psychotherapy: An International Quarterly*, 12(2), 109-126.
- James, I. A. and K. Allen (2004). A Post-hoc Analysis of Emotions in Supervision: A new methodology for examining process features. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 32, 507-513.

- Liese, B. S. and B. A. Alford (1998). Recent Advances in Cognitive Therapy Supervision. *Journal of Cognitive Psychotherapy: An International Quarterly*, 12(2), 91.
- Liese, B. S. and J. S. Beck (1997). *Cognitive Therapy Supervision. Handbook of psychotherapy supervision*. C. E. Watkins. New York, Wiley: xviii. (651).
- Lombardo, C., D. Milne, et al. (2009). Getting to the Heart of Clinical Supervision: A theoretical Review of the Role of Emotions in Professional Development. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 37, 207-219.
- Lykke, J. (2010). *Overvejelser og anbefalinger til gruppesupervision ved psykologers og lægers ét-årige terapeutiske uddannelse*. Region Hovedstaden.
- Milne, D. (2009). *Evidence-based clinical supervision: principles and practice*. Chichester, UK; Malden, MA, BPS/Blackwell.
- Milne, D. and C. Dunkerley (2010). Towards evidence-based clinical supervision: the development and evaluation of four CBT guidelines. *The Cognitive Behaviour Therapist*, 3, 43-57.
- Newman, C. F. (1998). Therapeutic and Supervisory Relationships in Cognitive-Behavioural Therapies: Similarities and Differences. *Journal of Cognitive Psychotherapy: An International Quarterly*, 12(2), 95.
- Newman, C. F. (2010). Competency in Conducting Cognitive-Behavioral Therapy: Foundational, Functional and Supervisory Aspects. *Psychotherapy Theory, Research, Practice, Training*, 47(1), 12-19.
- Niemi, P. and J. Tiuraniemi (2010). Cognitive Therapy Trainees' Self-Reflections on their Professional Learning. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 38, 255-274.
- Padesky, C. A. (1996). *Developing Cognitive Therapist Competency: Teaching and Supervision Models*. *Frontiers of cognitive therapy*. P. M. Salkovskis. New York, Guilford Press: xviii. (554).
- Pretorius, W. M. (2006). Cognitive Behavioral Therapy Supervision: Recommended Practice. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 34, 413-420.
- Reilly, C. E. (2000). The Role of Emotion in Cognitive Therapy, Cognitive Therapists, and Supervision. *Cognitive and Behavioral Practice*, 7, 343-345.
- Reiser, R. P. and D. Milne (2011). Supervising Cognitive-Behavioral Psychotherapy: Pressing Needs, Impressing Possibilities. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, online 09, 2011.
- Rosenbaum, M. and T. Ronen (1998). Clinical Supervision from the stand-point of cognitive-behavior therapy. *Psychotherapy*, 35(2), 220-230.
- Safran, J. D. and J. C. Muran (2000). *Negotiating the therapeutic alliance: a relational treatment guide*. New York, Guilford Press.
- Safran, J. D. and J. C. Muran (2001). A Relational Approach to Training and Supervision in Cognitive Psychotherapy. *Journal of Cognitive Psychotherapy: An International Quarterly*, 15(1), 3-15.
- Thomas, J. T. (2010). *The ethics of supervision and consultation : practical guidance for mental health professionals*. Washington, DC, American Psychological Association.
- Thwaites, R. and J. Bennett-Levy (2007). Conceptualizing Empathy in Cognitive Behaviour Therapy: Making the Implicit Explicit. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 35, 591-612.
- Townend, M. (2008). Clinical supervision in cognitive behavioural psychotherapy: development of a model for mental health nursing through grounded theory. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 15, 328-339.
- Wills, F. (2008). *Skills in cognitive behaviour counselling & psychotherapy*. Los Angeles, London: Sage.

Table 1. Særlige sårbare aspekter af supervisionssituationen. Noter fra litteraturen ordnet efter tema. Langt de fleste udsagn kommer fra engelske artikler/bøger, hvorfor de ikke er citeret. Derudover er meningskomponenten forsøgt trukket frem i et forkortet, noteagtig udsagn.

Præstationsangst og indlæring	Selvafsløring og udvikling	Supervisors magt	Ansvar for patienten
<p>Mere angst, mindre læring (Lombardo, Milne et al. 2009). Læringsalliance kræver følelsesmæssige bånd, engagement og fælles mål (Lombardo, Milne et al. 2009). I oprevet følelsesmæssig tilstand er superviseren meget sårbar over for supervisor-feedback (Reilly 2000) (Bennett-Levy and Beedie 2007). Superviseren undlader ofte at fortælle om "dårlige" oplevelser (Friedberg 2010). Superviseren er over-fokuseret på egen inkompetence (Friedberg 2010). Angst ledsager arbejde i "Vygotskys' Zone of Proximal Development". "Scaffolding" – stillads om superviseren (empathi, varme og feedback) – støtter så længe det er nødvendigt (James and Allen 2004).</p>	<p>Udvikling af refleksionsevne er essentiel (Safran and Muran 2001). Oplevelsesorienteret supervision – rollespil osv. ligner terapi (Safran and Muran 2001) og er nødvendig for udvikling (Bennett-Levy 2006; Reiser and Milne 2011). Brudreparationscykli øger selvindsigt (Lombardo, Milne et al. 2009) (Safran and Muran 2001). "De-skilling" – forvirring, utilstrækkelighedsfølelse, inkompetence – er et skridt på vejen til professionel identitet (Lombardo, Milne et al. 2009). Følelse af manglende kompetence gør dårligere terapeut (Bennett-Levy and Beedie 2007). Selvrefleksion øger følelsen af kompetence (Bennett-Levy and Beedie 2007).</p>	<p>Magtfordelingen er altid skæv, og man kan have flere roller på én gang (Townend 2008). Dobbeltrøller kan afhjælpes med skriftlig kontrakt (Wills 2008). Supervisor er gatekeeper for faget og skal gøre noget ved mangler og problemer ved supervisorskandens kontakt og adfærd (Newman 2010). Supervisor skal være professionel og ikke misbruge magt (Newman 1998). Skæve magtdyader kan give supervisor for LIDT magt (Newman 1998). Superviseren har ringe valgmuligheder eller muligheder for at afslutte forløb. Superviseren risikerer arbejdsmæssige sanktioner. Konkret aftale om muligheder for afslutning bør foreligge (Newman 1998).</p>	<p>Arbejdet med superviseren indebærer også en relation til patienten, og man fristes til at give direktiver (Townend 2008). Supervisor skal tage ansvaret for, at patienten er rigtigt diagnosticeret og behandlet (Newman 2010). Er patienten i fokus for at undgå fokus på superviseren? (Newman 1998). Evner, data og fremskridt skal monitoreres (Newman 1998). Det skiftende fokus – patient/superviser – bestemmes af behovene undervejs i terapien (Rosenbaum and Ronen 1998). Førsteprioritet er patientens velfærd, andenprioritet superviserens udvikling og faglig gatekeeping (Thomas 2010) .</p>

fortsætter næste side

Præstationsangst og indlæring	Selvførelser og udvikling	Supervisors magt	Ansvar for patienten
<p>Negative følelser – skam, pinlighed, skuffelse – ledsager ofte videogenemgange (Friedberg and Taylor 1994; Liese and Alford 1998; Pretorius 2006).</p> <p>Normalisering, validering osv. hjælper (Bennett-Levy and Thwaites 1997).</p> <p>“Safe-base”-delen af samarbejdet er mest supervisors ansvar (Newman 1998).</p> <p>Støtte og konstruktiv direkte feedback skal balanceres (Newman 1998).</p> <p>Sokratiske spørgsmål kan bedst tolereres i en varm atmosfære (Rosenbaum and Ronen 1998).</p> <p>Validering, accept og ikke-bedømmende attitude resulterer i selvtillid og uafhængighed (Rosenbaum and Ronen 1998).</p> <p>Superviseren forsøger ofte at skjule ubehag (Safran and Muran 2000; Safran and Muran 2001) og vil ikke indrømme sårbarhed (Safran and Muran 2001).</p>	<p>Selvrefleksion/opdagelse øger relationel kompetence (Bennett-Levy, McManus et al. 2009).</p> <p>Egenterapi kan fremme selvrefleksion (Wills 2008).</p> <p>Aporia – forvirring – er pinefuld (Wills 2008).</p> <p>Skemaer kan deles og bearbejdes bl.a. ved selvførelser – flere samtaler mhp. bonding er nødvendige. Supplerende egenterapi i få sessions (Greenwald and Young 1998).</p> <p>Tryghed og omsorg er væsentlig for diskussion af relationelle vanskeligheder, ellers bliver der censureret (Bennett-Levy and Thwaites 1997).</p> <p>Forhandling og kontrakt om grænser og tavshedspligt anbefales (Bennett-Levy and Thwaites 1997).</p> <p>Undgå behandling af supervisors intrapersonelle problemer (Newman 1998).</p> <p>Supervisor kan føle sig udfordret (Safran and Muran 2001).</p>	<p>Hårdhædet feedback, trusler eller for direktiv tilgang kan opfattes som magtmissbrug og udløse “modstand” og manglende indlæring (Newman 1998).</p> <p>Mistillid i relationen kan måske kuperes med åben diskussion af magttema (Rosenbaum and Ronen 1998).</p> <p>Magten indeholder både mulighed for belønning og straf, og den kan være baseret på legitimitet (charge) identifikation eller ekspertise.</p> <p>Magten kan misbruges ved overskridelse af grænser eller sammenblanding af roller (administrativ/klinisk supervision vs. terapi supervision) (Friedberg and Taylor 1994; Thomas 2010).</p> <p>Magtforskellen mindskes i løbet af relationen (Thomas 2010).</p> <p>Det er uetisk at diagnosticere superviseren (Thomas 2010).</p>	<p>Manglende refleksion over s/p-relationen kan lede til dårlig patientbehandling (Milne 2009; Thomas 2010).</p>

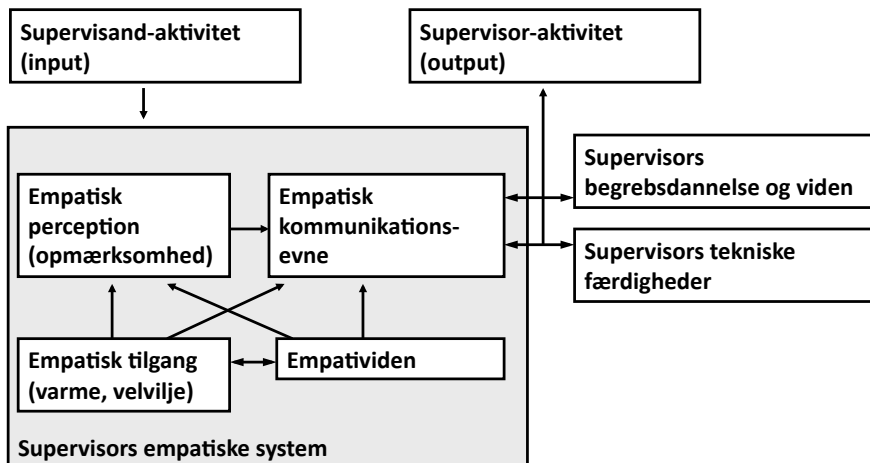
Præstationsangst og indlæring	Selvførelser og udvikling	Supervisors magt	Ansvaret for patienten
<p>Generelt er KAT-supervision hovedsagelig didaktisk og case-supervision (Pretorius 2006).</p> <p>Indlæring ved didaktiske metoder er meget begrænset (Reiser and Milne 2011).</p> <p>Fokuseret arbejde med emotioner baseret på Kolb's indlæringscyklus (Milne 2009; Milne and Dunkerley 2010; Reiser and Milne 2011) øger indlæringen.</p> <p>At tolerere negative følelser er et vigtigt læringsmål – undgåelse mindsker indlæringen (Friedberg 2010).</p> <p>En skriftlig målætning fra starten kan gøre arbejdet med at reducere negative affekter eksplicit (Friedberg 2010).</p> <p>Fokus på tekniske aspekter af terapi kan skyldes supervisors usikkerhed, selvkraav og behov for kontrol. KAT-struktur = facit udløser stress (Niemi and Tiuraniemi 2010).</p>	<p>Supervisor/supervisand-relationen skal udforskes, hvis den er problematisk (Safran and Muran 2001).</p> <p>Problemer med supervisor/supervisand- forholdet løses i samarbejde (Liese and Beck 1997).</p> <p>Feedback fra supervisand skærper opmærksomhed på problemer (Liese and Beck 1997).</p> <p>Supervision er et fælles ansvar, hvor målet er udvikling (Lykke 2010).</p> <p>Selvreflektion kan understøttes og rates med "Experiencing-Scale" (Friedberg 2010).</p> <p>Åben og støttende atmosfære fremmer refleksion (Bennett-Levy 2006; Milne 2009; Niemi and Tiuraniemi 2010).</p> <p>Supervisors rolle kan sammenlignes med en forælders (Friedberg and Taylor 1994).</p> <p>Egenterapi er anbefalelsesværdig (Padesky 1996).</p>	<p>Ved små enheder kan relationen være særlig kompliceret (Thomas 2010).</p> <p>Der bør bruges informeret samtykke (Thomas 2010).</p> <p>Supervisor skal afbryde relationen, hvis den ikke kan bringes til at fungere (Milne 2009).</p> <p>Kønnet afficerer også magtrelationen (Milne 2009).</p> <p>Supervisorer undlader at fortælle om deres negative supervisionsoplevelser (Milne 2009).</p>	

fortsætter næste side

Præstationsangst og indlæring	Selvførelser og udvikling	Supervisors magt	Ansvar for patienten
<p>Rollepil med nye færdigheder hindres, hvis der ikke er tilstrækkelig støtte (Padesky 1996).</p>	<p>Forhandling af supervisor – dobbelt "alliance" (Safran and Muran 2000).</p> <p>Selvkritik øget under supervision gør terapien dårligere (Safran and Muran 2000), og omvendt selvaccept og kompetence vundet i supervision bedrer terapien (Milne 2009).</p> <p>Den uvidende, ikke-dømmende tilgang sikrer muligheden for øget selvindsigt (Safran and Muran 2000).</p> <p>At se supervisor udløse skemasupervision (med problemer) letter selvkritikken for de andre (Safran and Muran 2000).</p>		

Figur 1. Supervisors empatisystem.

Et velfungerende empatisk system er en nødvendighed for, at supervisanden føler sig mødt med omsorg. Figuren er en let modifikation og oversættelse fra (Bennett-Levy and Beedie 2007).

Caring for the Beginner Trainee in Cognitive Therapy Supervision Abstract

With emphasis on the issues of the beginner trainee in hospital-based psychiatry, I outline four important aspects of cognitive therapy supervision that influence the care experience and the outcome of supervision: 1) Trainee anxiety and learning, 2) Trainee self-assertion and development, 3) The power of the supervisor, and 4) The responsibility for the patient/client.

Available literature was reviewed, and notes on the topics are presented in a table showing the priorities of the field. Trainees seem to need more care than patients/clients. In the clinical reality, with the low-level organisation of supervisors and supervision procedures, the schism between professional evaluation and supervision is a sensitive issue.

Keywords: Cognitive therapy, supervision, training, care, organisation

Koinonia, etik og en nordlig matrix

Et interdisciplinært bidrag til en begrebsbestemmelse af gruppen som socialt fællesskab

Matrix, 2014; 1, 20-30

Michael Münchow

Begrebet koinonia, der er græsk og betyder fællesskab, præciseres. Begrebet blev introduceret i gruppeterapi af den britiske gruppeanalytiker Pat de Maré. Koinonia er blevet brugt til at belyse nogle af de særlige dynamikker, der gør sig gældende i mellemstore grupper eller mediangrupper. En udforskning af begrebets oprindelige betydninger bidrager til at nuancere kompleksiteten og ambivalensen ved fællesskabsdannelse. Da arbejdet i mediangrupper tillige rummer et væsentligt mål af etik, knyttes an til en erindringens etik, som den er udviklet af den israelske filosof Avishai Margalit. Endelig ansues koinonia i en nordisk kontekst med refleksion over forestillingen om en nordisk matrix. Der trækkes på øvrige discipliner, herunder sprogvidenskab, filosofi, sociologi og teologi.

Gruppe som samlingspunkt for sociale fællesskaber ændrer sig over tid, hvilket næppe kan overraske. Alligevel har de seneste årtier set en udvikling inden for sociale medier, der har forskubbet gruppebegrebet i en helt ny retning. For mange yngre i dag vil den første association til 'gruppe' højst sandsynligt være en Facebook-gruppe snarere end en face-to-face-gruppe. Udfordringerne for de grundantagelser, der gør sig gældende for et gruppeterapeutisk tilbud, er mangfoldige. De spænder fra overvejelser over dynamisk administration til selve opfattelsen af, hvad gruppe er for noget, og hvordan denne opfattelse gør sig gældende hos terapeut såvel som deltager. Grænseflader og udfordringer for gruppætænkning er udfoldet mere overordnet andetsteds (Münchow 2013). I denne sammenhæng, der har en særlig nordisk adresse, vil opgaven

Michael Münchow, cand.phil., M.A., b.theol. Psykoterapeut MPF og gruppeanalytiker med privat praksis. Lektor på Institut for Socialt Arbejde, Metropolitan University College, Kronprinsesse Sofies Vej 35, DK 2000 F, Danmark. E-mail: michael@munchow.org

bestå i at tage afsæt i den britiske gruppeanalytiker Pat de Marés arbejde og hans indførelse af begrebet *koinonia* af græsk oprindelse med betydningen fællesskab. Der vil blive fokuseret på ordets betydninger i den originale kontekst. Tidsmæssigt kan *koinonia* spores tilbage til ca. 500 år før vores tidsregning, og denne sporing trækker på sprogforskningen som en hjælpevidenskab. Som egentligt begreb vinder *koinonia* særlig udbredelse i de tidlige kristne skrifter som en del af etableringen af de sociale fællesskaber, vi i dag kender som menigheder. På den måde bliver også sociologi og teologi relevante for bestemmelsen af fællesskab. Måden, hvorpå en gruppe forvalter sit liv, har desuden etiske implikationer, og grupper som behandlingsmedium kan opfattes som et forsøg på en øget humanisering af menneskelivet, en mulighed for at komme til at leve mere fuldt ud som menneske. Det analytiske arbejde kan desuden på mange måder siges at være en erindringsdisciplin, fordi meget af det materiale, der behandles, baserer sig på erindringer – eller forglemmelser. Derfor vil der også kunne hentes inspiration fra en erindringens etik, som den udfolder sig ved dannelsen af kollektiv identitet. Det endelige sigte med denne artikel er således ikke at fortabe sig i fortidsspekulationer eller ordkløveri, men snarere at vise, hvorledes opmærksomhed på fortiden kan berige vores forståelse af nutidige sammenhænge. Derfor tænkes det historiske perspektiv også ind i en nordisk kontekst som bidrag til en identitetsforståelse. Selve begrebet om 'det nordiske' skal vise sig at være flydende og i bevægelse til et punkt, hvor spørgsmålet om dets opløsning nærmer sig.

Pat de Maré er hovedforfatter til bogen *Koinonia* fra 1991. Denne indledes med en kort diskurs om begrebet *koinonia* på baggrund af ordets leksikale betydning ifølge Liddell & Scotts *Greek-English Lexicon*: "*Communion, fellowship, intercourse*" (de Maré, Piper & Thompson 1991; 1). De Maré henviser til *koine*, som et fællessprog for alle, og der følges op med inspiration fra demokratiet i Athen i det femte århundrede før vores tidsregning baseret blandt andet på den engelske romantiske digter Percy Shelley. Endvidere henvises til ordets forekomst i Det nye Testamente, nærmere bestemt Apostlenes Gerninger. Det bemærkes endelig, at ordet i græsk-ortodoks kirkelig sammenhæng betyder kommunion, altså nadverfællesskab. Ordet *koinonia* er sidenhen af Rocco Pisani, den italienske gruppeanalytiker og pioner i arbejdet med mediagrupper, blevet identificeret som stammende fra latin *cum panis* ('med brød'), idet man spiser af det samme brød (Pisani 2012). Pat de Marés arbejde er forsat aktuelt i gruppeanalytisk tænkning, ikke mindst som følge af (gen)udgivelsen af en række af hans tekster med nye introduktioner (Lenn & Stefano 2012). I sin udførlige anmeldelse noterer Svein Tjelta sig, at de Maré på mange områder

var mere inspirerende end præciserende (Tjelta 2013; 62). Inspireret af de Marés bidrag skal den følgende begrebsbestemmelse tjene til præcisering.

Nærlæser man de Maré, må man konstatere en del mangler: *Koine* som antikkens fællessprog er en langt senere udvikling i en hellenistisk kontekst og bruges oftest til at karakterisere nytestamentlig græsk, der ligger 500 år senere end det klassiske Athens storhedstid. Demokratiet i Athen var endvidere en kompleks størrelse i konstant brydning med oligarkiske kræfter, og det kan dårligt opsummeres af Shelleys ensidige og romantiske idealisering. *Koinonia* forekommer rigtig nok hyppigere i Det nye Testamente, men faktisk kun i én af de tre passager i Apostelens Gerninger, som de Maré ellers henviser til. Langt mere udviklet findes begrebet hos Paulus, der ikke citeres. At *koinonia* kommer til også liturgisk at betyde kommunion beror på en senere kirkelig udvikling. Måltidsfællesskabet kan forklare, hvorfor Pisani afleder ordet af latin *cum panis*. Imidlertid forekommer *koinonia* på græsk adskillige århundreder før, det latinske sprog overhovedet har konfigureret sig: Så en afledning fra latin kan der ikke være tale om. Desuden tager *cum* på latin ablativ, så det skulle have heddet *cum pane*, hvilket kunne klinge glimrende med det engelske *company* – men dette er blot en association og har selvsagt intet til grund for sig. Dermed være ikke sagt, at man skal undgå at lade sig inspirere. Men der er nok behov for oprydning, så lad de følgende ordbogsopslag have den sene Ludwig Wittgenstein *in mente*, når han understreger, at ords betydning afhænger af deres brug og faktiske anvendelse i mellem menneskeligt samspil og kan ikke bestemmes af en indre, privat intention (Wittgenstein 1958; IIvi og IIx).

Koinonia – en leksikal bestemmelse

For at begynde med 'begyndelsen' – de tidligste forekomster først: Liddell & Scotts *Greek-English Lexicon* findes i tre versioner, hvor de Maré citerer den populære og forkortede udgave (Liddell & Scott 1881). Går man til hovedværket, finder man en mere righoldig vifte af betydninger (Liddell & Scott 1865): Den overordnede betydning af *koinonia* er fællesskab, både i politisk forstand, men også mere intimt i form af personligt venskab, sågar båret af eros, som når det bruges i Platons *Symposium* (Platon 1932, 182C). Det har betydningen samleje (*sexual intercourse*) i *Staten* (Platon 1909, 466C). *Koinonia* er afledt af verbet *κοινωνέω*, som betyder at have eller gøre noget i fællesskab med andre eller deltage i noget fælles. Dette fælles aspekt stammer fra tillægsordet *κοινός*, der betyder fælles eller delt, også i politisk forstand samt i betydningen offentligt tilgængeligt, hvilket fører til begrebet om noget, der er almindeligt eller sæd-

vanligt. Disse klassiske betydninger til og med Aristoteles (d. 322 f.v.t.) har en grundlæggende positiv eller neutral valør. Anderledes komplekst forholder det sig i en nytestamentlig kontekst 400 år senere. Her må man ty til et andet opslagsværk: *A Greek-English Lexicon of the New Testament and other Early Christian Literature* (Danker 2000). *Koinonia* har fortsat betydningen af fællesskab. Men nu får det en yderligere altruistisk drejning i retning af positivt bidrag til fællesskabets vel, herunder gave og almisse: altså omsorg for samfundets svage (Hebr 13,16 og Rom 15,26). Fællesskabet har her ofte en horisontal og ikke-hierarkisk struktur baseret på lighed, der sikres gennem fællesskab med Guds søn (1 Kor, 1,9). Den hellige ånd kan tillige være en bærende kraft for fællesskabet (2 Kor, 13,13 og Fil, 2,1). Herved får *koinonia* en klar åndelig eller spirituel dimension. Denne udvikling af begrebet om et åndsfællesskab udfolder sig senere i kirkehistorien i takt med konsolideringen af et egentligt kirkebegreb (*ekklësia*). På denne positive og konstruktive baggrund kan det overraske, at man for tillægsordet *koinos* og verbet *koinoô* finder dels den klassiske betydning af noget fælles, men også den nærmest modsatte betydning: *Koinos* kan nemlig også betyde at være af ringe værdi, ordinær, profan eller sågar uren. Disse negative ladninger finder man både hos Paulus, de synoptiske evangelister (Matthæus, Markus og i Apostlenes Gerninger, der har samme forfatter som Lukasevangeliet) samt i Hebræerbrevet og Johannes Åbenbaring (Hebr 10,29; Åb 21,27; Matt 15,11; Mark 7,2 & 15; Rom 14,14 og ApG 10,14). Denne udbredte negative betydning hidrører fra den jødiske tradition, hvor det at være ren eller uren var en indgroet del af et jødisk identitetsbegreb og skelsættende mellem jøder og hedninger – et skel markeret blandt andet ved omskærelse og spiseregler. Kristendommen udviklede sig i denne hellenistiske smeltedigel, og derfor er også *koinonia* podet med ambivalens og flertydighed: Det at blive fælles fordrer, at man afstår fra segregering. Men det at blive fælles med andre kan samtidig opleves som en trussel mod egen identitet. Disse temaer er sidenhen i vid udstrækning blevet udforsket inden for gruppepsykologien. Blandt andet har Pierre Turquet analyseret truslen mod identitet i storgruppen (Turquet 1974). Og Vamik Volkan har med sine syv tråde i storgruppeidentitet påpeget, hvorledes særlig de delte 'gode' identifikationer og optagelsen af andres 'dårlige' egenskaber spiller en rolle for selvforståelsen i massepsykologiske sammenhænge (Volkan 2004; 37ff). Det interessante rent leksikalt er, at begge perspektiver rummes i ordene *koinos* og *koinoô*, og de kommer dermed til at være konstituerende for *koinonia*, der som begreb altid vil forblive spændt, spændstigt og modsætningsfyldt. Her kan man erindre sig Freuds lille artikel fra 1910 *Über den Gegensinn der Urworte* (Om oprindelige ords modbetydning).

Her hæfter han sig ved, at visse ord i det gamle Ægypten synes at have haft en dobbelt og modsatrettet betydning, som for eksempel *ken*, der menes at kunne have betydningen af både stærk og svag (Freud 1910; 232ff). På dansk kender man også til, at det 'fælles' kan krænge over og blive 'gement' (af tysk *gemein* – 'almindelig/fælles'). Og på engelsk er det ikke specielt prisværdigt at være 'common', for det betyder yderst almindelig eller ikke særlig godt udseende.

Sociologiske rødder og mulige implikationer

Den tyske teolog Gerd Theissen har forsket i urkristendommens religionssociologiske aspekter og beskriver religionens såvel restriktive som kreative funktioner i løsningen af et samfunds fundamentale opgaver (Theissen 1979). Den restriktive funktion kan være integrerende, for så vidt som den sørger for selvbeherskelse ved internalisering af social tvang. Men den kan også være antagonistisk ved fortrængning af konflikter eller udstødelse af uønskede elementer. Som sin kreative funktion kan religion bidrage integrerende til selvrealisering af individets naturlige anlæg, mens den i antagonistisk perspektiv kan bidrage til en bevidstgørelse af konflikter og dermed afsøge nye løsninger. Theissen ser religionens fornyende funktion som særlig udtalt i urkristendommen, og man kan forstå *koinonia* som et centralt og dynamisk begreb i håndteringen af en sådan fornyelse. En nytænkning af fællesskabstanken på tværs af etablerede kultiske (i forbindelse med gudsdyrkelsen), kulturelle og politiske skel bliver effektueret over relativt kort tid, fordi kristendommen udbreder sig forholdsvis hurtigt. Såvel det jødiske ritualskema som det kejserlige autoritetsskema udfordres af denne nye bevægelse, der rækker på tværs af etniske skel. Kristendommen stipulerer endvidere et ligeværd inden for fællesskabet, der radikalt undergraver et kejserligt herre/slave-forhold. Theissen analyserer desuden forskellige roller i form af typisk social adfærd inden for Jesus-bevægelsen. Vigtigt sondres der mellem vandreakarismatikerne og de fastboende sympatisøreres rolle. De omvandrende prædikanter viderebringer budskabet, mens de fastboende huser forkyndelsen og sikrer rammerne for dens grundfæstelse. Der er endelig det særlige ved budskabet, at med menneskesønnen som korsfæstet bliver den forkastede til dommer, den magtesløse til hersker, og outsideren anerkendes overalt. Religion er således et fænomen, der binder eller holder mennesker sammen i fællesskaber, og netop derfor kan religionssociologien bidrage til en forståelse også af gruppefænomener.

Skal man søge at drage en parallel forsigtigt og uden proportionsforvrængning eller kollaps af tidsforskel, så kan man notere sig, at også en gruppetera-

peutisk bevægelse som gruppeanalysen er vokset frem på baggrund af – om ikke vandrekarakteristikere – så dog omrejsende læreranalytikere, der har formidlet deres praksis til fastboende selskaber og sidenhen institutter. Imidlertid er bevægelsens oprindelsesæra ved at være udløbet. Lyden af de grundlæggende pionerers stemmer gennem læreanalyser og konferencebidrag er ved at forstumme, og man står ved det, som sociologen Max Weber har kaldt overgangen fra den karismatiske autoritetsudøvelse til traditionel og institutionel autoritetsforankring (jf. Münchow 2013, 420ff). Det bliver således den terapeutiske bevægelses udfordring og opgave at pege ind i fremtiden og vise sin fortsatte relevans i nye omgivelser. Dette sker typisk gennem institutionalisering og etablering af en behandlingstradition, men også gennem produktion af et tekstgrundlag, der er tilstrækkelig prægnant til at være sigende og åbent for meningsgivende genlæsning og tolkning i en ny tid. For en disciplin som den dynamiske psykoterapi, hvor erindring spiller så afgørende en rolle, er det ikke altid lige oplagt, hvorledes fortiden vedblivende kan gøre sig gældende og samtidig pege åbent ind i fremtiden. En vigtig dimension i andre sammenhænge har været tekster med en fremtidsvision, der samtidig tåler genlæsning og fortolkning. Indtænker man denne fremtidsdimension i en nordisk kontekst, bliver udfordringen ikke mindre, fordi nordisk samarbejde på mange måder er undergået forandring i takt med ændringer af materielt livsgrundlag og forskydning af alliancer. Norden er i dag ikke den samme geopolitiske størrelse som for en generation siden.

Etik og erindring som fælles historie og grundlag for kollektiv identitet

For at begynde med fortid og erindring kan det være inspirerende at trække på den israelske filosof Avishai Margalit's tankevækkende bog *The Ethics of Memory* fra 2002. Han skriver ud fra spørgsmålet om, hvad det vil sige at huske eller glemme et navn. Margalit betænker vigtigheden af at erindre og betydningen af navne. Dette sker historisk på grænsen af den levende erindring af det 20. århundredes og – måske menneskehedens – mest uhyrlige, men desværre ikke eneste, udryddelsesgerning: Holocaust. De sidste øjenvidner er ved at uddø. For at ihukomme navnene kaldes mindesmærket i Jerusalem for ofrene *Yad Vashem*, der betyder 'Sted og Navn'. Ødelæggelsen, på hebraisk *Shoah*, er et definerende grundtræk for staten Israel. Historiske nederlag kan også have denne funktion for andre nationer, jf. den danske nationalfølelses fremvækst i

kølvandet på nederlaget i 1864. Gennem forbindelsen mellem erindring og omsorg, hvor omsorgen er tegn på etik, banes vejen for en anknytning mellem erindring og etik (Margalit 2002, 27). Det er bemærkelsesværdigt, at Margalit opholder sig ved den gamle betydning af *care* (yde omsorg) som *mourn* (sørge), en forbindelse, der går klarere igennem på dansk mellem omsorg og det at sørge. For Margalit er fortiden relationskonstituerende og danner grundlag for etik såvel som for moral. Etik beskrives som værende kendetegnet ved såkaldt 'tykke' (*thick*) relationer, mens moral har mere karakter af 'tynde' (*thin*) relationer, men relationer ikke desto mindre. Vigtigt er det at notere sig, hvorledes fælles (*communal*) og særlig delte (*shared*) erindringer kan være fællesskabskonstituerende. Han introducerer begrebet om en arbejdsdeling, når det kommer til delt erindring: "*Shared memory is built on a division of mnemonic labor [erindringsarbejde].*" (Ibid. , 52). Ad denne vej, ved et fælles erindringsarbejde, etablerer fællesskaber sig omkring en fælles fortid, der kan være forankret i konkrete, historiske eller mytologiske begivenheder. Det er erindringsakten, der er afgørende, ikke det faktuelle grundlag. I virkeligheden kan fortiden komme til at udgøre et problem, hvis man i for høj grad insisterer på dens faktualitet. Dette kan danne grobund for fundamentalisme snarere end traditionalisme, hvor sidstnævnte i positiv forstand vægter erindring og forstår dennes genstand som begivenhedshistorie (*event-story*) (Ibid; 60-61). Man kan udmærket anvende Margalits erindringsbegreb til at forstå, hvad det vil sige, 'når gruppen husker'. Nu kunne Margalits anliggende dog synes meget fortidsorienteret og dermed livløst. Imidlertid gør han opmærksom på, at erindring blandt andet i form af historie og mytedannelse rummer et element af at bringe til live (*bringing to life*) (Ibid. 65). Fællesskaber lever og revitaliseres af fælles fortid. Imidlertid er dette ikke nødvendigvis et gode. Som man så det i Bosnien, blev Slaget ved Kosovo i 1389 pludselig lyslevende 600 år senere og faldt sammen med umådelig destruktion, hvilket også Vamik Volkan har påpeget (Volkan 2004; 50). Det følelsesengagement, der følger med erindring, til forskel fra objektiv registrering af fortidsbegivenheder, kan i det politiske felt, hvor der ikke gør sig tykke, etiske relationer gældende, have yderst negative konsekvenser. Derfor opstiller Margalit da også kriterier for, hvad han i lighed med negativ teologi kalder for prioriteringen af negativ politik (*the priority of negative politics*). En sådan politik skal sikre mod udøvelse af ondskab (*cruelty*), vanære (*dishonor*) og ydmygelser (*humiliation*) uden dog at foreskrive positive adfærdsnormer (Ibid. 111-117). På den måde muliggøres liv, der er følelsesmæssigt engageret og involveret. For Margalit hævder stadig, at følelser er bundet

til oprindelige fortidsbegivenheder, og dette ligger i tråd med hans generelle vægtning af fortiden som konstituerende for menneskelivet.

Margalits næste skridt i udforskningen af erindringens etik går i retning af udfoldelsen af begrebet om et moralsk vidne (*moral witness*). Det moralske vidne har en direkte erfaring af lidelse: "*Being a moral witness involves witnessing actual suffering, not just intended suffering. A moral witness has knowledge-by-acquaintance of suffering.*" (Ibid. 149). En sådan position involverer risiko, men paradoksalt nok bliver det moralske vidne for Margalit også en person, der bærer håb med sig. Dette består i håbet om, at der må findes et moralsk fællesskab (*community*), der vil lytte til vidnesbyrdet. Her sker der hos Margalit en afgørende drejning ind i fremtiden. Erindringen om lidelse kan pege ind i et fremtidigt fællesskab og være med i bidraget til den 'negative' politik, der blev skitseret ovenfor. Men sådanne processer kan selvsagt også iagttages i terapeutiske grupper. Her er det ofte gruppens opgave at lytte til den enkeltes historie og som fællesskab at bevidne den. Således kan *koinonia* siges at være meningsbærende for gruppens medlemmer.

The Ethics of Memory afsluttes med et kapitel om at tilgive og glemme (*forgiving and forgetting*). Om end Margalit hidtil her argumenteret ud fra et ikke-religiøst perspektiv, så erkender han nu humanismens mangler som en selvberørende og tilstrækkelig retfærdiggørelse for etikken. Denne konstatering, der har været undervejs med et religiøst og særlig bibelsk mættet katalog af eksempler, intensiveres nu med en genealogi af tilgivelse og glemsel, der er overvejende, men ikke udelukkende, bibelsk forankret. En nøgleindsigt i dette kapitel er sondringen mellem tilgivelse som udradering (*blotting out*) eller som tildækning (*covering-up*) af synd. Udraderingen, der bibelsk tilkommer Gud alene, svarer til helt og fuldstændigt at glemme forseelsen. Menneskelig barmhjertighed (*mercy*) forbindes derimod med en mors ihukommelse af barnet i livmoderen: en tilbagevenden til en intim og oprindelig relation. Denne vendte tilbage kendes også fra det hebraiske verbum *shuv*, der betyder at vende tilbage, omvende sig, genoprette en relation: et fænomen som kan siges at gennemsyre jødisk tankegang (Brown 1906, 996-1000). Margalit peger på tildækkelsesmomentet som det mest brugbare for menneskelig tilgivelse – ikke mindst fordi det bevarer erindringsmomentet og sparer den tilgivende for den umulige opgave, det er at skulle glemme med vilje. Tilgivelse fordrer anger (*remorse*) hos den, der har begået forseelsen, og består for den tilgivende i et skift i mental indstilling (*a shift in mental state*) (Margalit 2002, 199 og 203). Således angiver Margalit en vej ud af den forkrænkelighed eller det *resentment*, der har

plaget mange holocaust-overlevende. *Resentment* gør sig også gældende for den politiske filosof og Holocaust-overlever Jean Améry, hvis dystre billede af at være fanget af fortidens lidelser har fundet et bemærkelsesværdigt udtryk i bogen *Jenseits von Schuld und Sühne* (Hinsides skyld og soning), en ihukommelse ikke blot af Nietzsches *Hinsides godt og ondt*, men også af Freuds *Hinsides lystprincippet* med dens nøgterne tematisering af dødsdriften (Améry 1977).

I forhold til overvejelserne over *koinonia* giver Margalits kollektivt funderede etik substans til den mulige humanisering, som mediangruppen gennem *koinonia* måtte udmøntes i. Man kan sige, at det had, som de Maré konstaterer i mediangruppen, og som han forklarer intrapsykisk og som frustration af et søskendeparadigme, også kunne læses som indignation over fraværet af retfærdighed (de Maré, Piper & Thompson 1991, 30 & 160). *In-dignus* betyder jo bogstavligt u-værdig. Og når uværdighed gør sig gældende, må det påkalde sig protest. Det er tankevækkende, at der i gruppætænkning synes at være så lidt fokus på retfærdighed som et helt centralt begreb i forvaltningen af menneskelig sameksistens. Naturligvis kan man ikke forvente, at et retfærdighedsbegreb skulle kunne bringes på en simpel formel og operationaliseres. Men dets fravær kan i reglen mærkes. Atter med inspiration fra den negative teologi, kunne en definition på retfærdighed siges at udgøre et forsøg på at afhjælpe uomtvistelig u-retfærdighed. En sådan tilgang ville være proaktiv og procesorienteret. Man kunne sågar gøre et blik for retfærdighed til en del af en gruppekultur og på den måde mediere mellem en grundlæggende og dynamisk matrix i Foulkes' forstand (Foulkes 1990, 212-213).

En nordlig matrix – eller hinsides?

På sin vis har disse overvejelser ført hinsides en klassisk psykoterapeutisk behandlingskontekst. Men spørgsmålet er, om mediangruppen ikke netop har dette potentiale og måske endda denne mission, i betydning af sendelse, retning og vision. Har et udvidet *koinonia*-begreb noget at sige i en nordisk kontekst i dag? Det må være vigtigt her at insistere på en vis materialitet. Norden er en konkret, fysisk samling af lande, men Norden er også et kulturelt samlebegreb, hvis særkende i en globaliseret verden er truet. Det, der i tidligere tider bandt Norden sammen, var interessefællesskaber af merkantil eller militær karakter. Det var en sammenhængskraft gjort mulig ad søvejen med hurtige fartøjer og en evne til kommunikation, der må have beroet på sprogfællesskab. I dag synes en del af disse grundforudsætninger at være borteroderet. Sprogligt må Island og Finland anses som vanskeligt stillet i forhold til forståelse af de

skandinaviske sprog. Nordens efterkrigsposition som et relativt neutralt og fredeligt bælte mellem de to supermagter er med fremvæksten af EU og Sovjetunionens opløsning ikke længere unik og betydningsfuld. Tværtimod gør der sig geopolitiske og klimatiske forskydninger gældende på en række andre niveauer. Med bortsmeltningen af Ishavet og permafrosten skulle man måske snarere begynde at tale om en arktisk matrix. Flere interessenter med storpolitisk slagkraft har allerede meldt sig med et sultent blik for undergrunden.

Sammenfattende kan man sige, at en genlæsning af et så tilsyneladende esoterisk begreb som *koinonia* rent faktisk kan bidrage til at nuancere blikket for mellem menneskelige processer – ikke blot i en terapeutisk setting, men også politisk. Som forbindelse mellem de helt nære og intime relationer og et mere overordnet politisk engagement udgør etikken et afgørende og uomgængeligt virkefelt. En etik, der rækker ud over intimsfæren, må påkalde sig bevågenhed i en tid, hvor globalisering og sociale medier i stadig stigende omfang bliver identitetsskabende og bærende for mellem menneskelige relationer. Men en insisteren på relationernes materialitet, at vi uomtvisteligt er kropslige, kan sikre mod en flugt ud i et virtuelt rum uden kropslig forankring. Matrix og materie hænger sammen og kan ikke undsige sig moderskab, jf. *mater* på latin. *Koinonia* er ikke blot en abstraktion, men åbner for et konkret og personligt engagement og et umådeligt mål af *intercourse* – med den engelske flertydigheds fulde kraft.

Referenceliste:

- Améry, Jean (1977): *Jenseits von Schuld und Sühne. Bewältigungsversuche eines Überwältigten*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Bibelen (1992): Den Hellige Skrifs Kanoniske Bøger. Dansk oversættelse. København: Det Danske Bibelselskab. De enkelte skrifter angives iflg. de officielle forkortelser.
- Brown, Francis (1906): *The Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon. Based on the lexicon by William Gesenius*. In cooperation with S.R. Driver and Charles A. Briggs. Peabody, MA.: Hendrickson Publishers.
- Danker, Frederick (ed.) (2000): *A Greek-English Lexicon of the New Testament and other Early Christian Literature*. 3rd Edition. London: University of Chicago Press.
- De Maré, Pat, Robin Piper & Sheila Thompson (1991): *Koinonia. From Hate, through Dialogue to Culture in the Large Group*. London: Karnac.
- Foulkes, S.H. (1990): *Access to Unconscious Processes*. In: *Selected Papers* 209-221. London: Karnac.
- Freud, Sigmund (1982/1910): *Über den Gegensinn der Urworte*. In: *Studienausgabe*, Band IV. 226-234). Frankfurt: Fischer Verlag.
- Lenn, R. & K. Stefano (2012): *Small, Large, and Median Groups. The Work of Patrick de Maré* (97-106). London: Karnac.

- Liddell, Henry & Robert Scott (1881): *A Lexicon Abridged from Liddell and Scott's Greek-English Lexicon*. 19th Edition. Oxford: Clarendon Press.
- Liddell, Henry & Robert Scott (1864): *Greek-English Lexicon*. 5th Edition. Oxford: Clarendon Press.
- Margalit, Avishai (2002): *The Ethics of Memory*. London: Harvard University Press.
- Münchow, Michael (2013): *Grænseflader og udfordringer i gruppeterapi*. In: Nielsen, Jan & Per Sørensen (red.): *Brug Gruppen* (399-422). København: Hans Reitzel.
- Pisani, Rocco (2012): *Introduction to Median Groups*. In: Lenn, R. & K. Stefano: *Small, Large, and Median Groups. The Work of Patrick de Maré* (97-106). London: Karnac.
- Platon (1909): *The Republic of Plato edited by James Adam*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Platon (1932): *The Symposium of Plato edited by R.G. Bury*. Cambridge: Heffer and Sons.
- Theissen, Gerd (1979): *Jesusoverleveringen og dens sociale baggrund*. København: Hans Reitzel.
- Tjelta, Svein (2013): *Small, Large and Median Groups. The Work of Patrick de Maré*. In: *Matrix*, 30, 59-65.
- Turquet, Pierre (1974): *'Threats to Identity in the Large Group'*. In: Kreeger, Lionel (red.): *The Large Group*. London: Karnac.
- Volkan, Vamik (2004): *Blind Trust – Large Groups and Their Leaders in Times of Crisis and Terror*. Charlottesville: Pitchstone.
- Wittgenstein, Ludwig (1958): *Philosophical Investigations*. Translated by G.E.M. Anscombe. Oxford: Blackwell.

Abstract

This article contains an exposition of the concept of koinonia, which is a Greek word meaning community. It was introduced into group therapy by the British group-analyst Pat de Maré. Koinonia has been used to highlight the particular dynamics that pertain to larger groups or median groups. An exploration of the original meanings of the term will contribute to highlighting the complexity and ambivalence in the formation of communities. Because working in median groups also implies a significant measure of ethics, the article links to an ethics of memory, as expounded by the Israeli philosopher Avishai Margalit. Finally, koinonia is viewed in a Nordic context, with reflections on the notion of a Nordic matrix. The article draws on adjacent disciplines, including linguistics, philosophy, sociology and theology.

Keywords: Koinonia, median group, ethics, justice, forgiveness, matrix

NYE BØGER

PSYKOLOGI I BØRNEHØJDE

178 KR.

SKAL VI VÆRE VENNER?
Sara og Rune lærer om sociale kompetencer (4-8 ÅR)

Af Käte From og Rikke Mølbak. Illustreret af Claes Movin

To nye bøger i serien PSYKOLOGI FOR BØRN med tema om børns venskaber og sociale færdigheder. Disse bøger kan lære børn, hvordan man knytter og fastholder venskaber.

178 KR.

VENNER OG VENINDER
Nikolaj og Amalie lærer om sociale kompetencer (9-13 ÅR)

198 KR.

EVIGGLADS EVENTYRLIGE AFSPÆNDING

Af Michael Chissick. Illustreret af Sarah Peacock

Illustreret billedbog om hvordan børn kan håndtere bekymringer, sorg, stress og mobning ved hjælp af yoga.

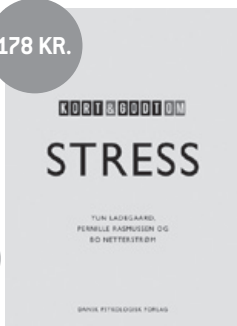
ANDRE NYHEDER

278 KR.

HJERNEN STYRER SMERTERNE
sådan styrer du hjernen
Af Martin Ingvar og Gunilla Eldh

En bog baseret på den seneste hjerneforskning, som gør det muligt at forstå smerter på en ny måde.

178 KR.

KORT OG GODT OM STRESS
Af Yun Ladegaard, Pernille Rasmussen og Bo Netterstrøm

Kort og klar viden om stress, bl.a. hvorfor man bliver stresset, hvornår man bliver syg af stress og meget mere.

Udkommer 1. maj.

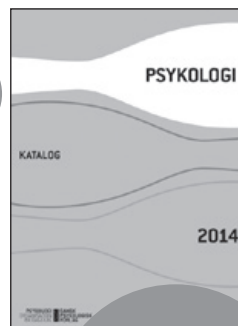

298 KR.

UNG MED AUTISME
Fra barndom til voksenliv
Af Anne Vibeke Fleischer og Jeanette Ringkøbing Rothenborg

Belyser nogle af de tanker og udfordringer, unge med autisme kan opleve i overgangen mellem barndom og voksenliv.

Udkommer 15. maj.

SE DET NYE KATALOG PÅ DPF.DK

Kvalitativ psykoterapiforskning

Matrix, 2014; 1, 32-45

Marit Råbu

Kvalitative tilnæringer til psykoterapiforskning har blitt stadig mer populære. Betydningen av kunnskap om psykoterapiprosessen slik den faktisk utfolder seg er internasjonalt anerkjent. Med utgangspunkt i et vitenskapsteoretisk ståsted som tillater subjektivitet, utforskes og diskuteres dilemmaer og utfordringer i forskningsprosessen. Utfordringer som diskuteres er det å velge i et mangfold av metodologier, å balansere det rigorøse med det gjennomførbare, å generalisere funn, og å overskride det banale. Metodologiske muligheter fremheves, som det å kombinere ulike metoder, skreddersy metoden til konteksten og å vektlegge forskerens refleksivitet.

Kvalitative tilnæringer i utforsking av psykoterapiprosesser: metodiske utfordringer, dilemmaer og muligheter

Betydningen av kunnskap om psykoterapiprosess slik den faktisk utspiller seg fremheves i dag internasjonalt. Dette formidles i den amerikanske psykologforeningen APAs "Task Force on Evidence-Based Practice" (2006) og er også tatt inn i en tilsvarende erklæring i Norsk psykologforening (2007).

Kvalitative tilnæringer har i løpet av de siste årene blitt stadig mer både populære og anerkjente måter og utforske psykoterapi. For eksempel har den nyeste utgaven av "Bergin and Garfield's Handbook of psychotherapy and behaviour change" fått et eget kapittel om kvalitativ metode, som også gir en grundig oversikt over sentrale kvalitative psykoterapistudier (McLeod, 2013). Kvantitative forskningsmetoder har stor betydning i psykoterapiforskningen, men er utilstrekkelige når det kommer til å forstå meningsdimensjonene i psykoterapi, der det gjelder å søke etter mønstre av mening i den sosiale praksisen som psykoterapi er. Kvalitative metoder oppleves ofte som relevante for psykoterapeuter.

Marit Råbu, Psykolog, spesialist i klinisk psykologi, PhD, førsteamanuensis, Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo, Postboks 1094, 0317 OSLO, Epost: mariraa@psykologi.uio.no, Tlf: 22 84 51 25 / 41 23 46 27

Mange av metodene og ferdighetene som vi bruker i kvalitativ forskning likner på metodene vi bruker i terapi: Å få folk til å fortelle, å lytte grundig, å danne seg en forståelse, og så sjekke ut den forståelsen. At vi får vite noe som er komplekst og nyansert, personlig og aldri helt komplett, er terapeuter på et vis er vant til, for det er slik psykoterapi er. I denne artikkelen vil jeg drøfte noen av de grunnleggende dilemmaene psykoterapiforskere må forholde seg til når man skal undersøke psykoterapiprosesser ved hjelp av kvalitative metoder. Dilemmaene vil bli belyst med eksempler, først og fremst hentet fra egen forskning.

Kvalitativ forskning består av en rekke ulike praksiser for å fortolke og forstå verden. Et kjennetegn ved slike tilnærminger er at man er opptatt av å studere fenomener slik de forekommer i naturlige settinger, og å forsøke å forstå fenomener innenfra, basert på den meningen folk selv tillegger dem. Det legges også vekt på at forskeren plasserer seg selv tydelig og reflektert i den konkrete konteksten. Et viktig epistemologisk utgangspunkt er at vi ikke kan forstå og forklare menneskers handlinger og opplevelser fullt ut og en gang for alle (Alveson & Sköldbberg, 2000; Denzin & Lincoln, 2008). Et formål med kvalitativ forskning er å utvikle forståelse av hvordan den sosiale verden er konstruert. I dette ligger en forståelse av at den sosiale verden er kompleks, at den har mange lag, og at den kan bli tolket og forstått ut fra mange forskjellige perspektiver (McLeod, 2011). Det å tenke på psykoterapi som en form for mellommenneskelig praksis i en bestemt sosial kontekst er annerledes enn for eksempel å tenke på terapi som en medisinsk behandlingsmetode.

Det er ikke et absolutt skille mellom kvantitative og kvalitative forskningsmetoder, i prinsippet vil det være viktige elementer av å søke mening i kvantitative studier, og også elementer av å telle og måle i kvalitative studier. Metoder kan kombineres, og kunnskap basert på ulike metoder kan utfylle hverandre. De utfordringene og dilemmaene jeg skal diskutere i det følgende vil i mange tilfeller også gjelde også for kvantitative forskere, men de gjøres sjeldnere til tema i kvantitative studier.

Hermeneutisk fenomenologi

Et viktig element fra fenomenologien handler om å utforske førstepersonsperspektivet i den konkrete erfaring (van Manen, 1990; Smith, Flowers & Larkin, 2009). Tradisjonelt har fenomenologien forsøkt å få tak i essensen i subjektiv opplevelse, og å beskrive denne (Giorgi & Giorgi, 2003). Det hermeneutiske perspektivet innebærer at konkret erfaring alltid foregår i en kontekst og innenfor et nettverk av mening (Gadamer, 1960/2010; Laverty, 2003; McLeod,

2011; Smith, 2007). Forskeren må gjøre et detektivarbeid for å skape mening av fenomener som finnes i verden (Smith et. al., 2009). En sentral tanke er at vi alle *har* en forforståelse som innebærer både åpenhet og lukkethet i møte med noe nytt som vi prøver å forstå. Den er ikke bare til hinder i form av fordommer, men også en nødvendig forutsetning for erkjennelse. Det å ha erfaring med psykoterapi, for eksempel som terapeut, kan utgjøre nyttig forforståelse for å gjøre kvalitative utforskinger av psykoterapiprosesser. Forforståelse er nødvendig for å vite noe om hva som kan være interessant å studere, og hvilke spørsmål som kan være relevante å stille.

Refleksivitet handler om at forskeren reflekterer omkring sin egen posisjon og forsøker å gjøre forskningsprosessen så transparent som mulig (Alveson & Sköldberg, 2000; Finlay, 2003; Finlay & Evans, 2009). Forskeren må forsøke å fortolke sine egne fortolkninger, og å se sitt eget perspektiv fra andre perspektiver. Refleksivitet innebærer en epistemologisk posisjon som tillater subjektivitet, og hvor man erkjenner at selv om det fins en ytre realitet, er ufortolket tilgang til den umulig. Persepsjon er allerede strukturert av fortolkninger, og forskerens egen historie og hvor hun/han plasserer seg i feltet er med på å bestemme forståelsen. Refleksivitet i forskningsprosessen handler om å fundere over premissene for egne tanker, observasjoner, og hvordan vi bruker språket.

Metodologiske utfordringer

På et ontologisk nivå kan vi spørre: Finnes det en *egentlig* psykoterapiprosess? Et svar på dette, basert på perspektivet som er skissert ovenfor, kan være: Ja, men den egentlige, virkelige psykoterapiprosessen er bare tilgjengelig gjennom alle de mange mulige fortolkninger, formidlet av for eksempel deltakere i terapi og av forskere som forsøker å forstå. Dette innebærer en dobbel hermeneutikk, eller en to trinns fortolkningsprosess: Terapeut og klient prøver å skape mening av terapiprosessen og sin egen deltakelse, og forskeren prøver å skape mening av deres forsøk på å skape mening. (Smith & Osborn, 2003; Smith et. al., 2009). Det fins ingen mulighet for å hente inn umediate data eller fakta, disse er alltid allerede resultat av fortolkning. En kjent metafor er at kvalitative data ikke kan plukkes som epler fra et tre (Polkinghorne, 2005). Forskeren må bruke sin forforståelse, sin subjektivitet og sin refleksjon for å få tak i fenomenene.

Nødvendig subjektivitet gjelder i all forskning, men det er som regel mer uttalt i kvalitativ forskning, hvor det kommer tydeligere fram at resultatene er knyttet til kontekst. Det blir vanskeligere å opprettholde en illusjon om kon-

tekstfrie funn. Men, som mange terapeuter har erfart, og som Alveson og Sköldberg (2000) legger vekt på, kan det være mye å hente i et empirisk materiale som i utgangspunktet kan fremstå som forvirrende og motsetningsfullt.

Det er en utfordring å komme nær fenomenene uten å forandre terapiprosessen for mye. For å få kunnskap om psykoterapi, som er mer spesifisert omkring det opplevelsesnære og dermed mer anvendelig for klinikere, kan det være viktig å undersøke samspillet mellom terapeut og klient slik det foregår i terapirommet. Det å komme nært innpå, vil imidlertid også innebære at man til en viss grad griper inn og påvirker.

Observasjon

Observasjon som metode har alltid hatt en stor plass i naturvitenskapene, og i det som betegnes som positivismen. Vitenskapelig observasjon handler i denne tradisjonen om å studere “tingenes ugjennomsiktige overflate” (Hacking, 1983). Dette er en kjerne i positivismen: Det virkelige er det som kan observeres, og et premiss er at all kunnskap må utledes fra det observerbare. Denne posisjonen innebærer at man studerer noe utenfra, og forskeren er den eneste som reflekterer. Det som ikke kan utledes direkte av det observerbare er “bare spekulasjoner”.

Psykoterapi kan også *observeres* gjennom “instrumenter” som lydopptakere og videospillere. I psykoterapiforskning er det vanlig at terapeut og klient fyller ut skjemaer om seg selv og om terapiprosessen. Det kan gjøres lydopptak av terapitimer. Det å ha en lydopptaker stående i timene er en inngripen som kan påvirke deltakerne i terapien. Begge parter er klar over at noen forsker på dem, og selv om det er “therapy as usual”, blir observasjonsinstrumentene et tillegg. Forskeren kan ikke unngå å i noen grad også være “ein deltakar” (Skjervheim, 1957) som påvirker feltet som undersøkes. Observasjon har en plass i kvalitativ forskning, men som regel i tillegg til og i kombinasjon med en direkte dialog med subjektene for forskningen gjennom intervjuer.

Intervju

En kjerne i kvalitativ metode er å søke etter innenfra-perspektiver. Intervju er en metode for å forsøke å få tak i terapideltakernes subjektive opplevelse: Hva er terapeutens opplevelse og mentale rom for det som foregår i psykoterapi? Og hva er klientens behov og opplevelse i terapisituasjonen? I et intervju etableres en dialog mellom forsker og informant. Det er en utfordring for forske-

ren å legge til rette intervjusituasjonen for å få så gyldig informasjon som mulig. Vi kan ikke uten videre ha tilgang til andres subjektive opplevelse. Det er ikke all opplevelse som er slik at man bare kan "si det". I formidling av subjektiv opplevelse vil bredden og de emosjonelle nyansene ikke kunne formidles direkte eller i sin helhet. Informanter kan ha vanskeligheter med å få tak i og å finne språk og uttrykk for å formidle egen opplevelse til en annen. Språket setter rammer for hva vi kan uttrykke, mellommenneskelige erfaringer kan bidra til vanskeligheter med å uttrykke seg fritt overfor en annen. Likeledes vil være tilsvarende vanskeligheter hos den som skal motta et budskap, forstå det og formidle det videre. Det som blir formidlet må oppfattes av mottakeren, som må sette dette i sammenheng med sin egen forestillingsverden og forsøke å forstå. Hvorvidt man evner å uttrykke eller oppfatte formidling av subjektiv opplevelse, språklig og ikke språklig, vil variere.

Å velge metodologi

Det fins en lang rekke kvalitative metodologier. De fleste av dem har sitt opphav i samfunnsvitenskaper som sosiologi og sosialantropologi. Det er en utfordring å velge en metodisk tilnærming som passer i et mangfold av metodologier og "oppskrifter". Et eksempel på en betydningsfull metodologi er grounded theory (Charmaz, 2006; Strauss & Corbin, 1990), som har sitt opphav i sosiologi. Andre sentrale kvalitative metodologier er diskursanalyse (Wetherell, Taylor & Yates, 2001), tematisk analyse (Braun & Clark, 2006), og fortolkende fenomenologisk analyse (Smith, Flowes & Larkin, 2009). Særlig den sistnevnte tilnærmingen er utviklet nettopp med tanke på å utforske psykoterapiprosesser. En del kvalitative metodebøker velger å fremstille kvalitativ forskningsmetode basert på forskningstrinnene som er felles i kvalitative studier, og uten å legge vekt på "brand names" (Mason, 2002). For en oversikt over de ulike kvalitative metodologiene innen psykoterapiforskningen, se McLeod (2011). Alveson og Sköldberg (2000) kritiserer den store mengden av kvalitative metodebøker for at de i for liten grad åpner for flertydigheter i det empiriske materialet og for kompleksiteten i fortolkningsprosessen. Isteden er det stort fokus på teknikker og prosedyrer, som kan gi et inntrykk av at de kvalitative metodebøkene hermer etter de kvantitative.

Verken i kvantitativ eller kvalitativ forskning er det slik at man får et resultat som er vitenskapelig godt og interessant bare man følger et sett av prosedyrer og utfører metoden riktig. Dersom metodene blir for standardiserte og forskeren blir for opptatt av å gjennomføre prosedyrene riktig, kan det flytte opp-

merksomheten bort fra det å reflektere over mer fundamentale problemer knyttet til for eksempel hvordan språket virker på hva vi kan forstå og hvor komplekst det er å fortolke. Det kan være en stor utfordring for forskeren å balansere det rigorøse og det gjennomførbare.

Å balansere det rigorøse og det gjennomførbare

Det er viktig for forskningens troverdighet at forskeren har høye krav til metode. Samtidig er det viktig å kunne være pragmatisk og bestemme når noe er godt nok, for å klare å gjennomføre forskning i det hele tatt.

Elliott, Fisher og Rennie (1999), som alle er psykoterapeuter og forskere, ledet et arbeid med å etablere kvalitetskriterier for kvalitativ forskning, og artikkelen deres om "guidelines" for å evaluere kvalitativ forskning har hatt stor betydning i feltet. I tillegg til kriterier som gjelder for både kvantitative og kvalitative metoder er følgende viktige kriterier for hva som er god kvalitativ forskning, svært kort oppsummert:

1. Å eie perspektivet sitt, dvs. å presisere teoretiske orienteringer, personlige antakelser, verdier og interesser, og hvilken rolle disse spiller i forståelsen av forskningstema.
2. Å kontekstualisere utvalget, dvs. å beskrive informantene og deres livsbetingelser.
3. Å komme med grundige eksempler som viser både de analytiske prosedyrene og den forståelsen som er utviklet på bakgrunn av dem.
4. Å sjekke ut troverdigheten i funnene, for eksempel ved å prøve ut hva informantene tenker om kategorier og temaer som forskeren har kommet fram til, ved å bruke flere forskjellige metoder, eller for eksempel datatriangulering.
5. At funnene fremstår sammenhengende samtidig som de tar vare på nyanse.
6. Å ta med leseren i resonnementene. Det innebærer å formidle forskningen slik at leseren kan følge trinnene i forskningsprosessen og forskerens overveielser og vurderinger.

Slike kriterier er utvilsomt nyttige. Samtidig er det langt fra gitt hva som er tilstrekkelig redegjørelse for eget perspektiv, hva som er tilstrekkelig kontekstualisering av utvalget osv. Det å presisere forskerens teoretiske orientering kan aldri bli komplett, og må balanseres mot det å få fram informantens stemme. Hvorfor noe er viktig å studere kan begrunnes uendelig grundig, både

faglig og personlig. Selv om kriterier er til god hjelp, er de aldri *tilstrekkelige* for å vurdere den konkrete forskningen.

Å generalisere kvalitative funn

Å generalisere kvalitative forskningsfunn er en stor utfordring. Forskning er meningsløs dersom resultatene ikke har rekkevidde utover det lokale. Samtidig er ikke rekkevidden av resultatene nødvendigvis innebygd i forskningen. Vi kan ikke regne ut de kvalitative funnenes betydning. Overordnet kan vi si at generalisering dreier seg om å koble en form for observasjoner eller kartlegginger i en empirisk bestemt kontekst til en mer abstrahert kontekst for teoretisk kunnskap. (Haavind, 2009). Vi kan skille mellom empirisk generalisering og teoretisk generalisering (Mason, 2002), selv om den empiriske generaliseringen også er teoretisk, og den teoretiske også er empirisk. Empirisk generalisering er vanlig i kvantitativ forskning, hvor man generaliserer fra en analyse av et utvalg til en større populasjon på grunnlag av at utvalget er statistisk representativt for den større populasjonen. I kvalitativ forskning er det et større mangfold i måtene å tenke om generalisering.

Sosialpsykologen Jerome Bruner (1985; 1990) har pekt på et skille mellom paradigmatisk og narrativ kunnskap i psykologien, hvor den paradigmatiske kunnskapen handler om å komme fram til lovmessigheter og abstrakte regler, mens den narrative kunnskapen setter sammen meningsfulle deler til en helhet. Narrativ kunnskap har det fortrinnet at den ofte i større grad berører og engasjerer, og at den enklere lar seg formidle og huske. Samtidig kan det være en utfordring å komme fram til hvordan narrativ kunnskap har betydning utover seg selv. På motsatt vis kan det være utfordrende å oppdage og formulere begrensninger i den paradigmatiske kunnskapen, som allerede har en generalisert form.

En måte å tenke om generalisering av kvalitative funn er ideen om at generaliseringen skjer hos den som leser og bruker forskning. Dette kalles analytisk generalisering, naturalistisk generalisering, overførbarhet eller resonans (Finlay, 2003; Smith et al., 2009). Kvale (1996) fremhever generalisering som en del av menneskelig psykologisk fungering: Vi generaliserer fra en situasjon til en annen, skaper forventninger basert på erfaringer i en konkret situasjon om at noe liknende kan skje i en liknende situasjon. I psykoterapiforskningen kan en opplevelsesnær og klinikknær beskrivelse og en narrativ form gjøre at klinikere kan overføre funn til relevante kliniske situasjoner og reflektere over egen praksis. Klinikere har erfaringer og forventninger om terapisisuasjonen, og kan

relatere en forskningsartikkel om psykoterapi til sin egen praksis. Terapeutens forforståelse om terapi kan tenkes både å bli bekreftet, utfordret eller endret gjennom lesningen. Dette er en måte hvor ny kunnskap fra psykoterapiforskning kan assimileres av klinikere, slik at den bidrar til å informere praksis.

Denne form for generalisering kan imidlertid kritiseres for å være utilstrekkelig og ikke dristig nok. Forskeren tar ikke nok ansvar for å bringe funnene videre, og legger for mye ansvar for å generalisere over på leseren.

En måte å øke forskningens generaliseringspotensiale på, er at forskere er nøye med å kontekstualisere funn, for å kunne si noe om til hvilke sammenhenger funnene kan generaliseres. Et eksempel kan være å undersøke et fenomen i ulike kontekster, og så sammenlikne funn på tvers av kontekstene. Sammen med kolleger har jeg for eksempel undersøkt avslutningsprosesser i psykoterapier som er open-ended (Råbu, Binder & Haavind, 2013; Råbu, Haavind & Binder, 2013). Hvis vi hadde brukt de samme analytiske grepene og sammenliknet med terapier som ikke er open-ended, eller prosesser som endte opp med at klienten droppet ut av behandlingen, ville vi fått et mer solid grunnlag for å generalisere resultater.

Åpenhet for hva man kan komme til å finne er en viktig verdi i kvalitativ forskning. Forskere starter opp med noen forskningsspørsmål, men kan i løpet av forskningsprosessen komme til å finne noe mer og noe annet enn det man forestilte seg på forhånd. Et eksempel fra egen forskning er en kasusstudie hvor vi blant annet fant at et vendepunkt, som både klient og terapeut tenkte på som en viktig hendelse for å reparere den terapeutiske alliansen, faktisk fant sted helt mot slutten av terapien (Råbu, Halvorsen & Haavind, 2011). En kombinasjon av intervjuer og observasjonsdata fra lydopptak gjorde at vi kunne oppdage dette. Dette ga oss en mulighet til å reflektere omkring vendepunkter. I dette tilfellet så det ut til at det som opplevdes som et vendepunkt som var *årsak* til en terapeutisk forandring, kanskje heller var en konsolidering av utvikling som hadde foregått i relasjonen over tid. Et slikt funn kan brukes til å tenke nytt om hva et vendepunkt er, og kunne for eksempel være et utgangspunkt for en videre empirisk utforskning av vendepunkter.

Å overskride det selvfølgelige

Det er en utfordring for forskere å konkludere med noe som både er sant, og samtidig interessant, dristig og utfordrende. Ifølge Bordieu m.fl. (1991) er den største faren for samfunnsvitenskapene å ende opp med bare common sense-kunnskap. Kunnskapen må ta *utgangspunkt* i common sense, men bør kunne si

noe mer enn det opplagte. Dersom man i psykoterapiforskningen begrenser seg til å studere fellestrekk, kan det føre til at fremstillinger av psykoterapi blir snevret inn til det uvesentlige og banale (Stiles, 2006).

Et eksempel på at slike fremstillinger kan bli for generelle kan være funnene i en metastudie av hva som karakteriserer terapeuter som er gode til å etablere en god allianse med klientene sine. Ackerman og Hilsenrot (2003) fant at disse terapeutene er kjennetegnet ved at de blir opplevd som erfarne, ærlige, respektfulle, pålitelige, selvsikre, interesserte, oppmerksomme, vennlige, varme og åpne. Slike funn som er oppsummert i positive adjektiver kan bli for abstrakte, generelle og selvfølgelig. Men de kan brukes som utgangspunkt til å utforske hvordan fenomenene spiller seg ut i konkrete terapiprosesser: Hvordan er terapeuten pålitelig og åpen? Hva innebærer det konkret? Hvordan oppleves det av deltakerne?

Metodiske muligheter

I psykoterapiforskningsfeltet er det kanskje særlig viktig å være åpen for at det fins flere gyldige måter å etablere kunnskap på. Det kan sies å være en sterk tendens til å se på resultatene av kvantitativ forskning som robuste og entydige funn av sannheter om verden "der ute". Denne tendensen kan bidra til at kvalitative forskere blir skeptiske til det kvantitative forskningsparadigmet. Det er imidlertid vanskelig å tenke seg en evidensbasert praksis som skulle være grunnlagt på bare kvalitative eller bare kvantitative forskningsresultater.

Å kombinere metoder

Det som bestemmer hva som er god vitenskap er ikke hvilken metode som er brukt, men at man har et reflektert forhold til hvilken ontologisk og epistemologisk posisjon man inntar (Alveson & Sköldberg, 2000).

Når man har et omfattende kvalitativt datamateriale å forholde seg til, er det en stor utfordring å finne veier inn i materialet. I en kassustudie (Råbu et. al., 2011) brukte vi for eksempel et standardisert mål på den terapeutiske alliansen, først og fremst som en måte å velge ut kasus, dvs. som en indikator på noe som kunne være interessant å utforske, og ikke som en konkurrerende metode. Måleinstrumentet ble en hjelp til å gjøre strategiske valg i forskningsprosessen. Standardiserte mål kan også være nyttige som et bidrag til å kontekstualisere kvalitative funn, og dermed øke generaliseringspotensialet.

Å skreddersy metoden

Det er en tradisjon innenfor kvalitativ metode som omtaler den kvalitative forskeren som en “bricoleur” (Denzin & Lincoln, 2008).

Bricoleuren er en pragmatiker, hun eller han er praktisk innstilt og får dermed jobben gjort. Enhver forsker er på et bestemt sted til en bestemt tid, med sine spesielle forskningsspørsmål og sine egne grunner til å studere det hun/han gjør, og med de muligheter og begrensninger som foreligger. Forskeren må være en håndverker som kan kombinere ulike materialer og sette det sammen til en helhet. Hvis man må finne opp eller spesialbygge nye verktøy, så gjør man det. Metodene vi bruker må være hjelpemidler som kan tilpasses og “skreddersys” slik at de kan brukes best mulig som verktøy for å utforske de forskningsspørsmålene man har. Det kan være mye å hente i mangfoldet av kvalitative metoder, men alle de ulike “oppskriftene” på kvalitative metoder er ikke systemer som ikke kan tilpasses fordi de “bare er slik”. Metodeteoretikere later til å ha en tendens til å utvikle “copyright” på metodene. Det å gå et nivå opp til mer overordnede epistemologiske prinsipper kan være vel så nyttig i utforskningen av det konkrete og unike stykke virkelighet vi skal utforske. For å kunne finne ut noe interessant, må forskeren bevare autonomi nok til å kunne lage sine egne originale analytiske grep og gjøre selvstendige strategiske valg i forskningsprosessen.

Refleksivitet

Det at forskeren opprettholder bevissthet omkring forholdet mellom kunnskap og det å etablere kunnskap, at hun eller han forsøker å fortolke sine egne fortolkninger og holder muligheten for flere perspektiver åpen, er viktige elementer i møte med utfordringer og dilemmaer i forskningsprosessen. Samtidig er vår egen subjektivitet, vår egen forforståelse som forskere og refleksivitet et skritt på veien for å forstå andre, og noe som er annerledes. Prosessen hvor vi kontinuerlig reflekterer over fortolkningene vi gjør av fenomenene vi studerer og over vår egen opplevelse av dem, gjør at vi kan øke forståelsen utover de begrensningene som ligger i forforståelsen (Finlay, 2003). Det er nettopp gjennom forskerens subjektivitet i møte med noe som er annerledes, at en sammensmelting av forståelseshorisonter (Gadamer, 1960/2010) kan skje, og ny kunnskap og forståelse kan oppstå. I det at vi ikke har tilgang til psykoterapiprosessen som “ren virkelighet”, men bare som fortolket av deltakerne i terapien og av forskere som forsøker å forstå, ligger det også en mulighet. At psy-

koterapiprosessen blir fortolket og formidlet kan gjøre psykoterapi som fenomen mer tilgjengelige for andre. Fortolkningen kan bidra til at andre lettere kan gjøre bruk av kunnskap om psykoterapiprosessen.

Psykoterapiforskning og psykoterapipraksis

Et poeng med psykoterapiforskning er at den virker tilbake på den praksisen som psykoterapi er, ved at den informerer klinikere og myndigheter. Et aspekt ved vitenskapsteori og forskningens refleksivitet handler om moral, retorikk og politikk. Det som utforskes og måten det gjøres på kan sies enten å reproducere og bygge opp under eller å utfordre eksisterende sosiale betingelser (Alvesson & Sköldberg, 2000).

Vi har sett en tendens til at en type forskningsbasert kunnskap har blitt brukt til å innføre mer standardiserte prosedyrer for psykologisk behandling. Ulike former for psykoterapi blir da sett på som nærmest parallelt til ulike former for medikamenter som kan foreskrives og leveres til klienten på grunnlag av deskriptive psykiatriske diagnoser. Hva som er evidensbasert blir definert snevert, det er som om det bare er de enkelte teknikkene som kan evidensbaseres. Selv om den psykoterapiforskningen som undersøker hvilken teknikk som er den beste til å behandle bestemte typer lidelser på mange måter har blitt passé (Norcross, 2011), har kunnskapen derfra fremdeles virkning hos beslutningstakere og premissleverandører. Dette kommer for eksempel til uttrykk i behandlingsveilederne som gis ut av Helsedirektoratet. Samtidig pågår det stadig forhandlinger i fagmiljøer og mellom fagmiljøer og myndigheter om hva evidensbasert praksis egentlig betyr og innebærer.

Både APA (2006) og NPF (2007) har tatt innover seg at både kvantitativ og kvalitativ psykoterapiforskning produserer kunnskap som har betydning for å begrunne hva som er evidensbasert praksis. Når vi i kvalitative tilnærminger til psykoterapiforskning beskriver og fortolker psykoterapi som en dialogisk og samskapt praksis mellom mennesker som søker mening i et sosialt felt som er grunnleggende tvetydig, kan det bringe en type refleksjon som kan holde muligheten åpen for flere forståelser av hva som er god praksis. Denne typen forskning bygger ikke opp under de trangeste og mest entydige definisjonene av hva som er evidensbasert praksis. Det at kvalitativ forskning gjerne holder seg nært de opplevelsesmessige aspektene ved psykoterapi, og dermed fremhever sider av en virkelighet som klinikere kan kjenne seg igjen i, gjør også at kvalitativ psykoterapiforskning kan oppleves direkte meningsfull for praksis.

Referanser:

- Ackerman, S. J., & Hilsenroth, M. J. (2003). A review of therapist characteristics and techniques positively impacting the therapeutic alliance. *Clinical Psychological Review*, 23, 1-33.
- Alvesson, M., & Sköldbberg, K. (2000). *Reflexive methodology. New vistas for qualitative research*. Los Angeles: Sage.
- APA Evidence-based practice in psychology. APA presidential task force on evidence based practice (2006). *American Psychologist*, 61, 271-285.
- Bordieu, P., Chamberon, J.-C. & Passeron, J.C. (1991) *The craft of sociology. Epistemological preliminaries*. Berlin: de Gruyter.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology, *Qualitative research in psychology*, 3:2, 77-101.
- Bruner, J. (1985). *Actual minds, possible worlds*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bruner, J. (1990). *Acts of meaning*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Charmaz, C. (2006). *Constructing grounded theory. A practical guide through qualitative analysis*. Los Angeles: Sage.
- Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (2008) *The landscape of qualitative research*. Los Angeles: Sage.
- Elliott, R., Fischer, C.T., & Rennie, D.L. (1999). Evolving guidelines for publication of qualitative research studies in psychology and related fields. *British Journal of Clinical Psychology*, 38, 215-229.
- Finlay, L. (2003). Through the looking glass: intersubjectivity and hermeneutic reflection. In L. Finlay & B. Gough (Eds.), *Reflexivity. A practical guide for researchers in health and social sciences*. Oxford: Blackwell.
- Finlay, L., & Evans, K. (2009). *Relational-centred research for psychotherapists. Exploring meanings and experience*. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Gadamer, H.G. (1960/2010) *Sannhet og metode*. Oslo: Pax.
- Giorgi, A., & Giorgi, B.M. (2003). The descriptive phenomenological psychological method. In P.M. Camic, J.E. Rhodes & L. Yardley (Eds.), *Qualitative research in psychology: Expanding perspectives in methodology and design* (pp. 243-274). Washington DC: American Psychological Association.
- Hacking, I. (1983) *Representing and intervening. Introductory topics in the philosophy of natural science*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haavind, H. (2009). To spor i psykologisk forskning? Er det mulig for målere og meningssøkere å trekke veksler på hverandre? I S.E. Gullestad, B. Killingmo & S. Magnussen (Red.) *Klinikk og laboratorium. Psykologi i hundre år*. (s. 114-129). Oslo: Universitetsforlaget.
- Kvale, S. (1996). *InterViews: an introduction to qualitative research interviewing*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Laverty, S.M. (2003). Hermeneutic phenomenology and phenomenology: A comparison of historical and methodological considerations. *International Journal of Qualitative Methods*, 2, 21-35.
- Mason, J. (2002) *Qualitative researching*. London: Sage.
- McLeod, J. (2011) *Qualitative research in counselling and psychotherapy*. London: Sage.

- McLeod, J., (2013). Qualitative research: methods and contribution, I M.J. Lambert (red.) *Bergin and Garfield's Handbook of Psychotherapy and Behavior Change, 5th edn.*, Wiley: New York. p. 49-84.
- Norcross, J.C. (2011) Psychotherapy relationships that work. Evidence-based responsiveness. New York: Oxford University Press.
- NPF (2007). Prinsipperklæring om evidensbasert psykologisk praksis. Retrieved 22.08, 2010, from <http://www.psykologforeningen.no/pf/Fag-og-profesjon/For-fagutoeverer/Fag/Evidensbasert-praksis/Prinsipperklaering-1-om-evidensbasert-psykologisk-praksis-2>
- Polkinghorne, D.E. (2005). Language and meaning: data collection in qualitative research. *Journal of Counseling Psychology, 52*, 137-145.
- Råbu, M., Binder, P.E. & Haavind, H. (2013) Negotiating ending: A qualitative study of the process of ending psychotherapy, *European Journal of Psychotherapy and Counseling, 15*, 274-295.
- Råbu, M., Halvorsen, M.S., & Haavind, H. (2011). Early relationship struggles: A case study of alliance formation and reparation. *Counseling and Psychotherapy Research, 11*, 23-33.
- Råbu, M., Haavind, H. & Binder, P.E (2013) We have travelled a long distance and sorted out the mess in the drawers: Metaphors for moving toward the end in psychotherapy *Counselling and Psychotherapy Research, 13*, 71-80.
- Skjervheim, H. (1957). Deltakar og tilskodar. I *Deltakar og tilskodar og andre essays*. (ss. 71-87). Oslo: Aschehough (1996).
- Smith, J.A. (2007). Hermeneutics, human sciences and health: linking theory and practice. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being, 2*, 3-11.
- Smith, J.A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative phenomenological analysis. Theory, method and research*. London: Sage.
- Smith, J.A., & Osborn, M. (2003). Interpretive phenomenological analysis. I J.A.Smith (red.), *Qualitative psychology. A practical guide to research methods* (s. 9-26). London: Sage.
- Stiles, W.B. (2006). What qualifies as research on which to judge effective practice? Case studies. In J.C. Norcross, L.E. Beutler & R.F. Levant (red.), *Evidence-based practices in mental health. Debate and dialog on the fundamental questions* (s. 57-64). Washington: American Psychological Association.
- Strauss, A. & Corbin, J. (1990) *Basics of qualitative research. Grounded theory. Procedures and techniques*. California: Sage.
- van Manen, M. (1990). *Researching lived experience: Human science for an action sensitive pedagogy*. Ontario: The University of Western Ontario.
- Wetherell, M., Taylor, S. & Yates, S.J. (2001). *Discourse theory and practice. A reader*. London: Sage.

Abstract: Qualitative approaches to the exploration of psychotherapy processes; Methodological challenges, dilemmas and possibilities

Qualitative approaches to psychotherapy research have become increasingly popular and acclaimed. The significance of knowledge about the psychotherapy process as it actually unfolds is internationally recognised. Based on a philosophy of science that allows subjectivity, several dilemmas in the research process are discussed, such as balancing empiric reality and the interpretation of it without denying reality, choosing between a multitude of methods, balancing rigor and feasibility, generalizing findings, and exceeding common sense. Methodological possibilities are highlighted, such as combining different methods, tailoring the method to the context and making use of the researcher's reflexivity. Finally, the article discusses how psychotherapy research may inform political processes which establish the social framework for psychotherapeutic practice.

Key words: External validity, generalisability, psychotherapy research, qualitative methodology, reflexivity

Bog anmeldelser

Underteksten – Psykoanalytisk terapi i praksis

Siri Erika Gullestad og Bjørn Killingmo, 2. Utgave. 300 s.
Oslo: Universitetsforlaget, 2012. Pris 419 kr, ISBN 978-82-15-01890-4

Anmeldt av Line Indrevoll Stänicke

Boken "Underteksten" av Siri E. Gullestad og Bjørn Killingmo utkom første gang i 2005. Den omhandler temaet psykoanalytisk terapi, og henvender seg primært til dem som er under opplæring til å bli psykoterapeuter. Dette er en av få lærebøker innen psykoterapifaget som tar sikte på å gi en grundig og prinsipiell innføring i personlighets- og patologiforståelse, samt klinisk og teoretisk grunnlag for psykoterapeutisk holdning og teknikk. I den nyeste utgivelsen av boken fremhever forfatterne at blant de flerfoldige perspektivene på psykoterapi og psykoanalyse i dag beskriver de "en psykoanalytisk terapi som integrerer et objektrelasjonsperspektiv og et strukturperspektiv" (s. 13), nærmere omtalt som *relasjonsorientert karakteranalyse*. Forfatterne er henholdsvis professor og professor emeritus ved Universite-

tet i Oslo og har lang klinisk erfaring.

Boken har tre deler hvor den første omhandler psykoanalysens personlighetsteori og patologiforståelse. Her får vi en innføring i en rekke teoretiske nøkkelbegreper som ubevisste prosesser, motivasjon, affekt, struktur, relasjon og psykopatologi, men også epistemologiske problemstillinger i forhold til klinisk observasjon, om sannhet avdekkes eller konstrueres, og om hvordan vi kan vite at en tolkning er valid. I del to gjennomgås de ulike fasene av et terapeutisk forløp med kliniske illustrasjoner. Her fremhever forfatterne spesielt viktigheten av samspillet mellom klinisk observasjon og teoriutvikling, men også viktigheten av at møtet mellom pasient og terapeut er "et kompleks dynamisk felt som terapeuten selv er deltager i" (s. 12). I det terapeu-

*Line Indrevoll Stänicke, spesialitet i klinisk voksenpsykologi og arbeide med barn og unge.
Nic Waals Institutt, Lovisenberg Diakonale Sykehus, Norge.*

tiske arbeidet fokuserer de på arbeidet med overføring og motoverføring, symbolske representasjoner av ubevisste ønsker og behov, forståelse av pasientens stil og væremåte som et personlighetsuttrykk, samt terapeutens eget bidrag i den terapeutiske dialogen. Den siste delen av boken er viet tema om endring i terapi. Her drøftes ulike måter å vurdere hvordan pasienter endrer seg innen psykoanalytisk terapi. Relatert til denne gjennomgangen presenteres debatten om empirisk evidens, og utfordringer med randomisering og manualisering i forhold til psykoanalytisk terapi spesielt, men også psykodynamiske terapier mer generelt. Dette er et viktig kapittel med tanke på den pågående debatten om behandlingseffekt av ulike terapimetoder, et økende fokus på behandlingsveiledere og utfordringer ved å skulle sammenlikne behandlingsformer som har ulike effektmål.

En styrke ved boken er at forfatterne gjennomgående også drøfter deres vektlegging av enkelte begreper og teoretiske ståsted opp mot andre faglige posisjoner innen psykoanalyse, men også innen psyko-terapifeltet generelt. Ofte relaterer de kliniske eller teoretiske tema til

tidligere eller pågående fagdebatter slik at en interessert leser kan orientere seg videre i fagfeltet og gjøre seg opp sine egne meninger – som debatten om gratifikasjon, nøytralitet, abstinens og intersubjektivitet. Som leser opplever jeg boken som rik; Den kliniske kompleksitet står i forgrunnen og underslås ikke. Dette er nettopp berikende i en tid hvor effektivitet, systematisering og manualorientert behandling er i forgrunnen i offentlig psykisk helsevern. Forfatterne snakker til meg som kliniker og behandler – jeg møter svært forskjellige pasienter, og antagelig blir jeg noe “forskjellig” i møte med ulike pasienter. På samme måte som terapeuter er individer og veldig forskjellige, så er det også vanskelig å sammenlikne to pasienter, to terapiprosesser og kanskje også to behandlingsmåter? Det betyr ikke at ikke denne debatten er viktig, men det er befriende med en bok hvor det individuelle, unike og subjektive får en sentral plass. Mitt teoretiske fundament handler, etter min mening, også til syvende og sist om et menneskesyn, som jeg ønsker å ha med meg, selv om jeg også må forholde meg til kravene i offentlig psykisk helsevern.

Tværfaglig supervision. Centrale teorier og anvendelsesområder

Preben Bertelsen, Claus Haugaard Jacobsen og
Nicole K. Rosenberg (/red.). 210 sider.
Hans Reitzels Forlag 2013. Pris 300 DKK, ISBN 9788741257730

Anmeldt af Hanne Larsson

Bogen er redigeret af og – med en enkelt undtagelse, en speciallæge i psykiatri – skrevet af psykologer.

Den handler om supervision af tværfagligt personale, hovedsagelig mennesker beskæftiget i sundhedssektoren eller i andre sammenhænge på det behandlingsmæssige område.

Man kan overveje, om forfatter-skaren afspejler, at redaktørerne opfatter supervision som et særligt psykologisk fagområde, eller om der er andre grunde til, at andre fagpersoner, der superviserer fx inden for sundhedssektoren, ikke har bidraget. Måske afspejler det en faktisk overvægt af psykologer blandt supervisorerne, og man kan så fundere over, hvorfor det er tilfældet, når det netop er tværfaglig supervision, det drejer sig om.

Valget af forfattere skal dog ikke

opfattes som en kritik af bogen, men som anmelders refleksion over forholdet, for der er tale om viden, erfaringer og velformulerede folk over hele linjen.

Bogen falder i to dele. Første del har to kapitler om det generelle ved supervision, ét af Claus Haugaard Jacobsen og Karen Vibeke Mortensen om *Tværfaglig supervision*, hvor rammer for supervisionen og etablering af disse gennemgås, og ét af Preben Bertelsen, *En almen supervisionsmodel*, med fokus på supervisionsformer, og hvor en almen supervisionsmodel fremsættes.

Første del omfatter også tre kapitler, hvor forskellige teoretiske tilgange til supervision fremstilles. Claus Haugaard Jacobsen og Morten Kjølbye skriver om *Psykodynamisk tværfaglig supervision*, Nicole Rosenberg og Merethe Mørch om

Hanne Larsson. Cand.psych., specialist og supervisor i psykoterapi og børnepsykologi
E-mail: psykolog@hannelarsson.dk. Adresse: Ryesgade 4, 3.th., 2200 Kbh. N

Tværfaglig supervision på kognitivt, adfærdsterapeutisk grundlag og Anette Holmgren om *Narrative perspektiver på supervision*.

Man kan undre sig over, hvor den systemiske tilgang er blevet af. Er systemisk, terapeutisk tænkning forladt i sundhedssektoren og i den sociale sektor? Bruges der derfor ikke supervision heraf. Eller anses det narrative for en afløser og er derfor medtaget?

Gruppesupervisionsformen med interview eller samtale og reflekterende teams anvendes af alle de nævnte tilgange, fremgår det, uden at forfatterne dog gør noget videre ud af at beskrive denne proces, og når man beskæftiger sig med det teoretiske grundlag, kan man savne en redegørelse for denne arbejdsforms oprindelse i systemisk forståelse.

Supervision af mentaliseringsbaseret terapi behandles heller ikke i bogen, og her er vi så ved et af de nyeste tiltag inden for terapeutisk arbejde, noget som fremtidige publikationer formentlig vil beskæftige sig med, men som man vel også godt kunne forvente behandlet i denne bog.

Andre kan savne omtale af supervision af andre terapiformer, men redaktørerne har øjensynlig valgt at lade bogen handle om tværfaglig supervision af de for tiden mest gængse terapiformer i sundheds- og socialsektorerne.

Når man læser de fem kapitler i første del, får man en god, detaljeret fremstilling af rammer, indhold og metoder, en gennemgang, som især begyndere i supervisorsfaget kan have meget glæde af. Feltet er ekstremt komplekst, og vigtige detaljer kan nemt blive glemt, så man kan bruge især de to indledende kapitler som en slags tjekliste. De efterfølgende tre kapitler giver rimeligt detaljerede fremstillinger for supervisorere, der gerne vil lære en bestemt metode, og for erfarne supervisorere, der tillader sig at tænke i flere forståelser, er der også inspiration at hente.

Mine egne associationer til de forskellige teoretiske tilgange drejer sig om, at de jo er optaget af og beskriver de samme fænomener, menneskers liv, erfaringer og udvikling og de vanskeligheder, de søger hjælp til at klare. Angående supervisionsmetoden skriver de alle om at indhente data, danne mening og hypoteser og derved udvide supervisorernes perspektiv, forståelse og handlemuligheder. Selv om de skriver med hver sin pen, i hver sit sprog, kan man finde en fælles forståelse. Fx beskriver de alle supervisors opgave med at opdage og bidrage med noget nyt i supervisionen, således psykodynamikerens "lytten med det tredje øre" for at opdage latente data, der kan bidrage til flere lag i forståelsen af patien-

ten og den terapeutiske relation, den kognitivt orienteredes arbejde med at gøre supervisanden opmærksom på nye aspekter, der kan føre til omstrukturering af dennes tænkning om patienten, og endelig den narrative supervisors læggen vægt på at fremkalde flere og anderledes fortællinger, nye meningsammenhænge, der kan give nye handlemuligheder.

Flere aspekter giver en dybere forståelse, også for en supervisor, der orienterer sig bredt i supervisions-teori.

Anden del af bogen handler om anvendelse af supervision i forskellige sammenhænge.

Tine Heede skriver om *Supervision af tværfagligt behandlingsarbejde med børn og unge*, Vibeke Bliksted om *Kognitiv supervision af tværfaglig behandling af psykotiske lidelser*, Rikke Bøye om supervision af *Tværfaglig behandling af svære personlighedsforstyrrelser* og endelig Annemarie Gottlieb om *Tværfaglig supervision inden for det transkulturelle og psykotraumatologiske felt*.

Vi får i disse kapitler et bredere billede af supervisionen som del af et samlet behandlingsarbejde i en organisatorisk kontekst, et aspekt, som Anette Holmgren i sin teorigennemgang også fremhæver som vigtigt for al supervision, og som i sig selv kan fremtræde som nødvendig genstand for supervision.

Tine Heede beskriver den miljøterapeutiske organisation for børn og unge, hvilende på psykodynamisk tænkning, og de former for supervision og konsultation, der indgår i behandlingsarbejdet. Fokus er på forståelse af barnets indre, bl.a. gennem behandlernes oplevelse af egen reaktion på barnet, og på at ophæve udviklingsblokeringer. Barnets tilværelseskontekst inddrages i overvejelserne. Supervisionsopgaverne og -metoderne, der kræves for at arbejde med dem, bliver hermed mangfoldige.

Vibeke Bliksted skriver om kognitiv supervision af personale, der arbejder med mennesker med psykose. Supervisionen fremtræder caseorienteret, behandlingsplanlæggende og konkret problemløsende. Det er den af supervisionsformerne, der lægger sig tættest op ad undervisning eller vejledning.

Rikke Boyes kapitel, der er psykodynamisk orienteret, fremtræder til forskel herfra med fokus på det stærkt projektive felt, som personlighedsforstyrrede patienter giver personalet at arbejde i. Supervisionen arbejder med de indbyrdes dynamikker mellem patienter og behandlere og mellem supervisander og supervisor. Dette arbejde beskrives som bidragende til forståelse af patienten og dermed både til behandlingen og til personalets "overlevelse".

Et lignende syn på behandling og supervision fremsætter Annemarie Gottlieb i bogens sidste kapitel, hvor arbejdet yderligere kompliceres af det tværkulturelle, der udfordrer muligheden for at forstå og sympatisere med patienten, og af de traumatiserende hændelser, patienterne dels selv har været udsat for, dels selv har udsat andre for. Dette giver anledning til voldsomme følelser, modoverføringsreaktioner, overinvolvering og afstandtagen hos medarbejdere og også hos en supervisor, der ikke har erfaring med området. Den tværfaglige supervision beskrives som en vej til at undgå splittelse og støtte samarbejdet i personalegruppen.

Hvor første del af bogen gav anledning til at overveje lighederne mellem de teoretiske tilgange, giver anden del større indtryk af forskellene. Hver enkelt tilgang giver god mening, sådan som den er beskrevet i forhold til terapiformen og patientgruppen, men man sidder også med fornemmelsen af, at der i hvert enkelt tilfælde mangler noget, og at et bredere syn på supervisionens opgave og metode fra supervisors side ville være nyttig.

Sat på spidsen kunne man spørge, hvordan den kognitive supervisor tager hånd om personalets reaktion på de emotionelle belastninger, arbejdet med svært forstyrrede mennesker medfører, og hvordan

den psykodynamiske supervisor tager ansvar for og sikrer kvalificerede, behandlingsmæssige interventioner.

Bogen beskæftiger sig med tværfaglig supervision i grupper. Der kunne gøres meget mere ud af at beskrive både det særlige ved supervision i gruppe og det særlige ved det tværfaglige. Især i artiklerne i første del har man indtryk af, at der øves individuel supervision i gruppe, evt. med gruppen som medarbejdende eller reflekterende. I anden del inddrages gruppeaspektet mere. Tine Heede definerer supervisionen som "i – ved – og af"-gruppen, følgende gruppeanalytisk tradition, og Rikke Bøye og Annemarie Gottlieb fokuserer begge decideret på personalegruppens/supervisionsgruppens dynamik. Der gøres ingen steder rede for tværfaglighedens bidrag – er det en ressource eller en vanskelighed? Hvad betyder det, at supervisor har en anden faglighed end flere af eller måske alle supervisander?

Udtrykket tværfaglig supervision er almindeligt anvendt og bruges ofte indforstået og uden særlig refleksion over, hvad det kan betyde. I denne bog anvendes det, som det vel er mest almindeligt, nemlig som en karakteristik af supervisionsgruppen eller den arbejdsgruppe, der superviseres. Men som tidligere berørt kan man også fundere over,

hvordan tværfagligheden bruges af gruppen under supervisionsarbejdet, hvordan supervisor bruger gruppens tværfaglighed, og hvordan supervisor relaterer sin egen faglighed til gruppens tværfaglighed. Kan supervisor selv forholde sig tværfagligt?

Jeg vil karakterisere bogen som velskrevet og indeholdende rele-

vante og nyttige eksempler på supervision af en (tværfaglig) personalegruppe med fælles psykoterapeutisk arbejdsopgave. Jeg vil ønske, at en evt. ny udgave bliver suppleret med teoretiske overvejelser over den dynamiske proces i en supervisionsgruppe samt om brug og håndtering af det tværfaglige.

Psykoterapeutisk praksis på psykodynamisk grundlag

Claus Haugaard Jakobsen og Karen Vibeke Mortensen, 300 s.
Hans Reitzels Forlag, 2013. Pris 300 DKK. ISBN 978-87-412-5578-1

Anmeldt af Peter Ramsing

Dette er en bog, der længe har været brugt på dansk – en gennemarbejdet og samlet beskrivelse af psykodynamisk psykoterapi. Bogen består af ti kapitler.

I kapitel 1 *Den dynamiske psykotera-
pis teoretiske grundlag: udviklingspsy-
kologi, personlighedsteori og psykopa-
tologi* bliver der givet et forholdsvis kort, men meget velskrevet og forståeligt, overblik. Tilgangen er, som forfatterne skriver, inkluderende, hvor der henholdes til flere teoretiske, psykoanalytiske strømninger ud fra en opfattelse af, at det er en anerkendelse af, at forskellige teorier kan have gyldighed ved forskellige terapeutiske opgaver. Det påpeges, at de enkelte retninger inden for psykoanalysen ofte er udviklet i forbindelse med arbejde med klienter med forskellige former for psykiske lidelser. Forfatternes primære

ståsted er inden for objektrelations-
teorien, især den britiske, uafhængige skole, tilknytningsteorien og den amerikanske, interpersonelle og relationelle psykoanalyse.

I kapitlet gennemgås den klassiske driftsteori, egopsykologien, objektrelationsteorien, tilknytningsteorien, herunder forståelsen af mentaliseringsbegrebet, den interpersonelle og den relationelle psykoanalyse – og endelig selvpsykologien. Der afsluttes med en kort sammenfatning, der påpeger fællestræk og forskelligheder. Hele dette kapitel kan læses uden forkundskaber, selv om det formentlig vil kræve dyb koncentration. For den læser, der kender noget til stoffet, giver det hurtigt et overblik, som danner baggrund for bogens øvrige kapitler.

I kapitel 2 *Undersøgelse og vurdering* gennemgås, hvordan man griber det første møde og undersøger

Peter Ramsing, speciallæge i børne- og ungdomspsykiatri, psykoterapeutisk overlæge ved Aarhus Universitetshospital, Børne- og Ungdomspsykiatrisk Center. (Adresse: Harald Selmersvej 66, 8240 Risskov.) Diplomeret gruppeanalytiker og specialist og supervisor i psykodynamisk psykoterapi. E-mail: peterams@rm.dk

sen (assessment) af klienten an. Det beskrives kort, hvordan man kan anvende beskrivelsen af funktionsområder og fremgangsmåde fra Psychiatric Diagnostic Manual (PDM), som er en psykoanalytisk baseret, diagnostisk manual. Der gives forslag til, hvordan brevskrivelse kan være en del af undersøgelsesprocessen, og livshistoriens betydning vægtes. Der beskrives kort Kernbergs strukturelle interview, "Personality Assessment Interview", og Gullestad og Killingmo's dybdeinterview. Kapitlet er meget anvendeligt for nybegynderterapeuten og giver en oversigt over forskellige metoder.

Herefter følger kapitel 3 *Problemformulering og indgåelse af psykoterapeutisk kontrakt*. Dette kapitel giver en god indføring i, hvordan man kan lave en caseformulering. Der gives eksempler på caseformuleringer. Især dette, at der også er konkrete eksempler på caseformuleringer, gør kapitlet brugbart for nybegynderterapeuten og inspirerende for mere erfarne terapeuter. Gennemgangen af, hvordan man kan lave en kontrakt, og tydeliggørelsen af kontraktens nødvendighed kommer omkring mange væsentlige områder med både påpegningen af skiftet fra undersøgelsesfasen til den terapeutiske fase og forskellige, mulige udfordringer og faldgruber.

Kapitel 4 omhandler *terapiens*

rammer, og kapitel 5 *rammebrud*. Gennemgangen af terapiens rammer berører alle væsentlige områder, både terapilokalet, den tidsmæssige ramme og aftalen mellem terapeut og klient. I gennemgangen vægtes både det helt praktiske, konteksten, som terapien foregår i, og den dynamiske forståelse og håndtering af terapien. Sammen med gennemgangen af rammebrud i kapitel 5 bliver det til en omfattende gennemgang af rammernes betydning, men også af, hvordan der hele tiden må være fokus på at reflektere over, hvad der foregår, og på at håndtere rammebrud dynamisk frem for rigoristisk. Det skinner dog hele tiden igennem, hvor vigtigt det er at være tydelig omkring rammer og aftaler. I kapitlet om rammebrud er der en god gennemgang af, hvordan terapeuten må have en god etik og være meget opmærksom på ikke at agere modoverføringsfølelser eller reaktioner ud på en uhensigtsmæssig, ureflekteret og på en for klienten evt. grænseoverskridende måde.

Kapitel 6 har overskriften *Om at lytte og se*. Den særlige psykoanalytiske måde at lytte efter ubevidst indhold beskrives, ligesom det, at klientens og terapeutens ubevidste kommer i kommunikation med hinanden, beskrives. Der er et længere afsnit om kropssprog og affekter – og det at se og blive set. Dette afsnit ta-

ger et ofte forsømt område om kroppen og kropslige udtryk op. Igen-nem hele kapitlet er der fokus på relationen og herunder på både kon-kordant og komplementær mod-overføring, der beskrives på en kort-fattet og forståelig måde. Kapitlet giver således et godt indblik i proces-sen og den måde, terapeuten må være til stede og omsætte sine reak-tioner på. Begreberne holding og containing beskrives, og forskellene tydeliggøres.

Næste kapitel (7) omhandler *for-andringsteori*. Der er en god oversigt over viden om forandringsteori, både erfaringsmæssigt og empirisk. Det pointeres, at der ikke har kun-net vises større forskelle mellem forskellige behandlingsmetoder. Skrivemåden er overvejende beskri-vende med eksempler og citater. Det gør kapitlet mindre tungt, mens der er relevante referencer til empirisk forskning og beskrivelse af dele af debatten om, hvad det er, der virker. Der gennemgås således både den klassiske forståelse med arbejde med overføring, fortolk-ning og indsigt, og den relationelle drejning i psykoanalysen med vægt på relationens betydning og den samskabte proces mellem to subjek-ter: klienten og terapeuten. Der er et interessant afsnit om eksponering, og hvordan det kan være en del af selve psykoterapien, når kli-enten eksponeres ellers tilbagehold-

te, "forbudte" følelser og reaktio-ner. Forfatterne advokerer for en sædvanlig praksis, som man i ud-gangspunktet holder sig til, selv om man kan have forskellige elementer fra forskellige retninger eller psyko-analytiske tilgange med i sin prak-sis. Dette er grundlaget for, at man ved, hvornår man afviger fra sin praksis og så kan reflektere over, hvad baggrunden for dette kan være: En hensigtsmæssig reaktion eller handlen baseret på ikke-er-kendte modoverføringsfølelser? Det anbefales især til nybegyndertera-peuten, men kan bestemt også være relevant for den erfarne terapeut. Dette opfatter jeg som et meget brugbart standpunkt i debatten, om man skal være eklektisk eller inte-grativ som terapeut, og om man kan være det i udgangspunktet.

Kapitel 8 omhandler *interventioner*. Her beskrives interventioner generelt, og hvordan man håndte-rer rådgivning, det at give informa-tioner, bekræftelse og at stille spørgsmål. Der er et afsnit om tera-peutens besvarelse af spørgsmål og brug af selvafsløring, hvor denne komplekse problemstilling på nu-anceret vis gennemgås. Til slut om-handles de mere specifikke inter-ventioner: spejling, påpegning, kla-rifikation, konfrontation og fortolk-ning. Det giver en grundig gennem-gang af de forskellige interventio-ner og gør forskellene tydelig, selv

om der jo også er glidende overgange mellem nogle af interventionerne, der beskrives til sidst. Malans trekant illustreres, og på kort plads beskrives denne meget brugbare model.

I kapitel 9 gennemgås *afslutning* både ved tidsafgrænset terapi, hvor den jo er givet, og hvordan afslutningen kan håndteres i en fra starten tidsubegrænset terapi.

Bogen afsluttes med et kort kapitel om *børn og unge*, der giver en kortfattet, men meget brugbar, vejledning til terapeuten, der ikke har erfaring med terapi med børn. Her er vejledning til, hvordan forskellige problemstillinger kan håndteres, og hvornår det er relevant med henvisning til en børneteraut.

Bogen er skrevet i et flydende og klart sprog og kan læses uden et langt kendskab til psykodynamisk/psykoanalytisk litteratur. Der er mange eksempler. Igennem hele

bogen anlægges en reflekteret holdning til beskrivelsen af de forskellige spørgsmål, der omhandles. Det er efter min mening en kvalitet ved bogen, fordi den så forholder sig til, hvordan den kliniske praksis er, men det kan formentlig gøre det vanskeligere at læse, hvis man søger en bog, der beskriver en psykoterapeutisk praksis på psykodynamisk grundlag, der er stillet op i oversigtsskemaer og anvisninger på konkrete handlemåder. Det vil jo ikke være muligt for denne terapi-retning, men er noget som nybegynderterapeuter ofte efterlyser. Jeg kan varmt anbefale bogen til nye terapeuter og til anvendelse i den teoretiske undervisning i psykodynamisk psykoterapi. En af bogens styrker er, at den giver et godt overblik over det teoretiske grundlag for den psykodynamiske psykoterapi i moderne tid og samtidig er en hjælp til den kliniske praksis.